

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Carl Nielsen: Skuespillet Moderen

Ingeborg Poulsen: Erindringer fra Bov sogn

H. E. Sørensen: En kommentar til en anmeldelse

Bjørn Svendsen: Svar på en kommentar

Boganmeldelser

Sagt og skrevet

Læserbrev

Grænselandsdagbog

SEPTEMBER

9 · 1976

52. ÅRGANG

»Ringridning i Sønderborg«

Sønderborg kommunes biblioteker, Kongevej, 6400 Sønderborg
ønsker at købe

»Ringridning i Sønderborg«
(Fra Als og Sundved, bind 26)

SØNDERBORG KOMMUNES BIBLIOTEKER
Kongevej, 6400 Sønderborg. Tlf. (04) 42 26 31

Haderslev museum

Udstilling »Fra hånden i munden«

Flintøksen – Støbejernsovne – Spinderokken

Udstillingen er åben til den 24. oktober 1976.

Katalog pris 3,- kroner.

Åstrupvej 48. Tlf. (04) 52 23 62

Tidsskriftlæsekredse

Fortegnelsen over de ca. 3000 titler, der vil stå til rådighed for Statsbibliotekets tidsskriftlæsekredse, ventes udsendt i begyndelsen af oktober. Sidste frist for indtegning er 23. oktober 1976.

Der findes såvel »blandede« tidsskrifter fra hele verden som fagtidsskrifter. I år cirkulerer der knap 2000 videnskabelige, udenlandske tidsskrifter blandt de interesserede. Kataloget over titlerne og alle oplysninger i øvrigt kan fås hos:

Tidsskriftlæsekredse
Statsbiblioteket

Universitetsparken, 8000 Århus C. Tlf. (06) 12 20 22, lok. 229

Historisk Samfund for Sønderjylland

arrangerer et aftenhøjskolekursus med videregående undervisning i slægtshistorisk arbejde. For at få det fulde udbytte af de praktiske øvelser må deltagerne have noget kendskab til tysk og en sønderjysk slægt at undersøge, enten ens egen, ægtefælles eller en god bekendts.

Leder: arkivar, mag. art. Jørgen Witte.

Kursussted: Landsarkivets foredragssal, Haderslevvej 45, Åbenrå.

Påbegyndes: Den 29. september 1976 kl. 19.00.

Mødedag bliver **onsdag**.

Indskrivningsgebyr: 80,00 kr. pr. deltager.

Tilmelding: snarest belejligt til Historisk Samfunds kontor,
Landsarkivet, 6200 Åbenrå, telefon (04) 62 46 83.

Betty Hennings og Tavs Niendam i »Moderen«. Foto Holger Damgaard.

Skuespillet »Moderen«

AF CARL NIELSEN

Skuespillet »Moderen«, Helge Rodes og Carl Niensens store genforeningsværk fik premiere på Det kongelige Teater med halvandet års forsinkelse.

Forfatteren Carl Nielsen, Haderslev, skriver om stykkets tilblivelse og senere skæbne og citerer blandt andet en række breve, de to kunstnere har skrevet om deres arbejde.

Scenebillederne er taget af pressefotograf ved Politiken Holger Damgaard. Negativerne opbevares på Det kongelige Bibliotek.

Den 30. januar 1976 var det 55 år siden, at

Helge Rodes og Carl Niensens genforenings-skuespil »Moderen« første gang gik over de skrå brædder på Det kgl. Teater.

Uforudsete vanskeligheder medførte, at premieren ikke fandt sted i selve genforeningsåret – 1920 – og dette var vel med til at kaste en vis glemsel over selve årsdagen.

Der er derfor al grund til – omend med nævnte forsinkelse – at kaste et blik tilbage på skuespillets tilblivelseshistorie og videre skæbne. Skuespillet, der mødtes med så store forventninger – nogle regnede endda med, at der kunne blive tale om et nyt nationalt drama i klasse med »Elverhøj« – alene nav-

Carl Nielsen.

nene Helge Rode¹ og Carl Nielsen² – vel nok tidens største inden for deres respektive genrer – borgede for kvalitet og åndelige værdier.

Selve tilblivelsen kan forekomme lidt tåget. Man ved, at det kgl. Teaters daværende direktør, Johannes Nielsen, var initiativ-

tager, og at det var ham, der stod bag ved henvendelsen til Helge Rode og Carl Nielsen om i fællesskab at skabe et genforenings-skuespil, som skulle opføres på nationalscenen i forbindelse med Sønderjyllands genforening med det gamle land.

Håbet om genforeningen må have været

1. Helge Rode (1870-1937). Søn af forfatteren Gotfred Rode. Typisk repræsentant for den retning i 1890'erne, som han selv har kaldt det sjælelige gennembrud, titlen på et af hans kritiske religiøse skrifter (1928), blandt hvilke i øvrigt kan nævnes »Krig og Aand« (1917) og »Pladsen med de grønne Træer« (1924). Blandt talrige dramatiske arbejder er »Grev Bonde og hans Hus« (1912), »Det store Forlis« og genforeningsfestspillet (1920) »Moderen«. Højest står han som lyriker. Digtsamlinger som »Hvide Blomster« (1892), »Ariel« (1914) og »Den stille Have« (1922)

rummer mystiske oplevelser, men viser også et stærkt greb om den ydre virkelighed. Gift med forfatterinden Edith Rode og far til skuespilleren Ebbe Rode.

2. Carl Nielsen (1865-1931). Dansk komponist. 1879 militærmusiker i Odense. 1883-86 studier på Musikkonservatoriet. Debut som komponist 1888 med »Strygesuite i a-mol«. Spillede 1889-1905 2. violin i Det kgl. Kapel. 1890-91 studier i Tyskland, Frankrig og Italien. Dirigerede 1902 sin egen opera »Saul og David«. 1908-14 kapelmester ved Det kgl. Teater. 1916 lærer og direktions-

levende på et yderst tidligt tidspunkt – allerede inden verdenskrigens ophør i 1918 – og opfordringen til Helge Rode og Carl Nielsen derfor være kommet på et overraskende tidspunkt.

Af et brev, som Carl Nielsen den 26. december 1918 har skrevet til komponisten

medlem ved Musikkonservatoriet. 1931 direktør. Har endvidere komponeret operaen »Mascarade« (1906), musik til skuespillet »Moderen« (1920/21), »Aladdin« (1918). Har komponeret 6 symfonier, blandt andet »De fire Temperamenter«, »Sinfonia Espan-siva« og »Det Udslukkelige«, »Helios-Overturen«, okesterværkerne »Saga Drøm« (benyttet i »Moderen«) og »Pan og Syrinx«, violinkoncert, fløjtekonzert og klarinetkonzert, strygekvartetter, blæserkvintet, 2 violinsonater, korværkerne »Fynsk Forår«, »Sønnen«

Thorvald Aagaard, fremgår nemlig følgende: »Ja, Slesvig! Du kan tro vi glæder os. Jeg skrev et Brev fra Göteborg til Ellen Key³. Hun har allerede fra 1905 talt vor Sag og nu skriver hun stadig derom. Jeg var en Aften sammen med Selma Lagerlöf og talte en hel Del med hende; alle Svenskere (også de

og »Hymnus Amoris«, adskillige kantater, 3 motetter, klaverværkerne »Symfonisk Suite«, »Chaconne« og »Tema med Variationer«, orgelværket »Commotio«, salmer og et utal af sange til danske digteres tekster. Gift 1891 med billedhuggerinden Anne Marie Brodersen. Har skrevet bøgerne »Levende Musik« og »Min fynske Barndom« (1927).

3. Ellen Key (1849-1926). Svensk forfatterinde, der opnåede international berømmelse ved sine talrige skrifter om litterære, moralske og sociale forhold.

tyskvenlige) synes, at vor Sag er saa klar som tænkes kan. – Jeg har for Tiden en stor Sag for angaaende Slesvig ved Indlemmelsen, men det erfarer Du noget senere, da den endnu ligger i det uvise.«

Der er kun gået en og en halv måned siden våbenstilstanden den 1. november 1918, men allerede nu er man så optimistisk indstillet med hensyn til en genforening, at man har luftet tanken om et genforeningsskuespil over for Carl Nielsen, således at han mener at kunne fortælle kollegaen om planen.

Der har været ytret tvivl om dateringens rigtighed – netop på grund af den korte afstand bagud til våbenstilstanden – og at der snarere kunne være tale om et brev af senere dato. Men dateringens rigtighed bevidnes imidlertid af brevets øvrige indhold, der omhandler Carl Niensens gæstespil i Göteborg og Stockholm, som netop fandt sted i den pågældende periode.

Trods sin fynske afstamning havde Carl Nielsen dog gennem sin kones familie også en sønderjydsk rod, og denne rod var altså med til at skabe varme, sympati og interesse hos ham for den sønderjydske sag, hvorfor han med største glæde modtog opfordringen til at være med til at skabe genforeningsskuespillet i samarbejde med vennen Helge Rode. Hans letbevægelige temperament, der havde følt sorg og harme over krigen, glædede sig nu ved freden og ikke mindst ved, at det gamle land kom tilbage til Danmark, og han håbede derfor at kunne sætte begivenheden et musikalsk-digterisk mindesmærke uden svulst og ydre form, men til gengæld i pagt med det smukkeste, inderligste og mest ægte i dansk sind.

Derfor er det måske lidt paradoksalt, at Carl Niensens musik for væsentlige deles vedkommende blev til under Spaniens hede sol – nemlig i sommeren 1920 – da han deltog i en af Spanienskenderen dr. Carl Bratli arrangeret selskabsrejse.

På hele denne rejse syslede han i ledige stunder med musikken til »Moderen«. I kuf-

ferthen lå det første udkast til Helge Rodes tekst, og når der var lejlighed til det, tænkte han på arbejdet og udformede det nærmere i enkeltheder.

En dag, da resten af selskabet sad i hotellobby'en i Malaga, kom han ned fra sit værelse og spillede en melodi, han netop havde komponeret. Det var et frejdigt, taktfast og melodløst stykke med en helt smittende musikglæde over sig og lige til at marchere efter. Det var marchen af »Moderen«, og den blev altså til på et hotelværelse i Spanien. Også den brillante sang »Som en rejselysten flåde«, der er optaget blandt vore værdifuldeste fædrelandssange, så dagen et sted i Spanien, og ser man nøjere efter, er begge de nævnte ting ikke helt fri for præget af Sydens farver, i marchen de talrige forslag og forsiringer. Og dog var Carl Nielsen fynsk i marv og ben.

For at give et indtryk af ham – netop sådan som han var – er det bedst at citere Helge Rodes kronik i »Berlingske Tidende« 9. 10. 1935: »Han smaasnakkede og smaasmilede, og pludselig studsede man ved at staa over for det dybt gennemtænkte og fuldstændig uafhængige. – Han havde Fynboens omgængelige Væsen og lyse Munterhed. Danskerne er en Nation i Dur, vistnok frem for alle, og Fynboerne er det i særlig Grad. Carl Nielsen var Dur i den store stil. Dur ikke blot som Udtryk for Munterhed, men som bærende Kraft fremad og opad helt til den høje Sfære, hvor Sorg og Glæde forenes i en Alvor, der ikke er af denne Verden.« Og han fortsætter med at prise Samværet med Komponisten: »Fynsk Spøg og Skæmt var der selvfølgelig ingen Mangel paa. Carl Nielsen var en stor Skælmsmester, fuld af morsomme og barokke Historier, som han fortalte med dramatisk Træfsikkerhed. Glimtet i Øjnene og Krusningen om Læberne bebudede, at nu kom der noget, og saa kom det ogsaa, han glemte ikke Pointen. Hans Latter var musikalsk som en klukkende Kilde. Jeg havde engang det Held at opleve

Ved ismuren. Scene fra skuespillet »Moderen«.

en komisk Episode sammen med ham. Det er altid dejligt at le, men at le sammen med Carl Nielsen var en ekstra Fornøjelse, en ren Fryd!« Med fin Psykologi hedder det derefter: »Men der var ikke lang Vej fra Høfligheden og Venligheden og Morskaben ind til den ensomme Strengthed. Alt det behagelige, som kan være en Fare, rørte ikke ved hans Væsens Kerne. Bag Dagens flimrende Liv var der Fasthed. Hans skælmske Drengensigt under det stride, graa Haar var dybt alvorligt, naar det var i Ro. Han klagede spøgefuldt for tredive Aar siden over, at han aldrig kom til at se voksen ud, og det var ikke langt fra, at det holdt Stik til det sidste, men naar han var magttaget, saa han mere voksen ud. – Hans Væsen rummede Livets naturlige Mangfoldighed og dets

dybe Modsætninger uden nogen grel Disharmoni. Carl Nielsen beherskede det vanskelige Dobbeltsind. Under og bag det skiftende Spil var Kvadersten, Klippe!«

Da Carl Nielsen allerede i slutningen af året 1918 var optaget af tanken om genforeningsskuespillet – uden dog at kende Helge Rodes dramatiske arbejde, som Gyldendal først udsendte i løbet af 1920 – havde det tidsmæssigt været muligt at færdiggøre arbejdet i så god tid, at det kunne have været opført på selve festdagen, genforeningsdagen, i 1920.

I Det kgl. Teaters program fra 1935, da »Moderen« blev genopført i en nyindstudering, har Helge Rode nedskrevet nogle erindringer fra tiden omkring skuespillets tilblivelse i 1920.

»Der kom Kontraordre fra Kultusministeriet, hvor Appel⁴ havde afløst Kejser—Nielsen⁵. Teatrets Ledelse lagde ikke Skjul paa, at dette syntes dem en Uret. Selv opfattede jeg det egentlig ikke saaledes og tog mig det i hvert Tilfælde ikke nær. Det er i Virkeligheden en tvivlsom Sag at forene en Festforestilling med en Premiere. Tvang stemmer daarligt med Teatrets naturlige Vilkaar, og en Festforestilling maa ikke falde til Jorden. En Premieres Tilløkkelse beror imidlertid paa Spænding og Frihed. Publikum afgør selv, om der skal være Fest eller ikke – Knald eller Fald.«

Og Helge Rode fortsætter: »Jeg havde i hvert Tilfælde ingen Grund til at tvivle om Appels venlige Sindelag, og det er meget muligt, at han havde Ret. Hans Motivering, saaledes som jeg fik den refereret, gik ud paa, at Stykket var for upopulært. Publikum var ikke modent til at tage det. Senere var der kloge Mænd, der mente, at Stykket var for populært og navnligt for barnligt. Saa-dan vil Meningerne jo altid være forskellige.«

At der har været sådanne skiftende opfat-telser – endog i det daværende Kultusmini-sterium – er der ingen, der vil kunne bevise eller modbevise. Det har bare ingen indfly-delse haft på den forsinkede førsteopførelse.

Helge Rodes påstande imødegås nemlig af nogle mere autentiske – hans egne er jo trods alt fremsatte 15 år efter – nemlig forskellige af komponistens breve, endog til Helge Rode selv.

4. Jacob Appel (1866-1931). Dansk politiker (Venstre). Højskolemand. Lærer ved Askov fra 1890, forstander samme sted 1906-28. Kultusminister 1910-13, undervisningsminister 1920-24 – 1922-24 tillige kirkeminister. Gift med Ingeborg Appel, datter af Ludvig Schrøder, Askov.
5. S. Keiser-Nielsen (1856-1926). Dansk politiker (Radikale Venstre). Undervisningsminister 1913-20.

Det vil være nødvendigt at citere nogle uddrag af forskellige breve, som Carl Nielsen har skrevet, efter at genforeningsdagen er passeret. Det drejer sig om et brev, skrevet på Damgaard ved Fredericia den 8. oktober 1920 til direktøren for Det kgl. Teater, Johannes Nielsen.

Heri skriver Carl Nielsen blandt andet: »Tak for Telegrammet! En Rejse til Kjøbenhavn tager to, tre Dage af min Arbejdstid og koster mange Penge. Jeg er færdig med fire nye Sange til Helge Rodes Festspil og idag eller imorgen faar jeg sikkert Resten af ren Sangmusik færdig, saa jeg kan ikke se Nytten af en Konference med Rode og Lehmann. Jeg tror imidlertid, at der maa flettes Musik ind flere Steder og i hvert fald til de Steder hvor Digteren har angivet: 'deklameres', men det kan Dhrr blot blive enige (om) og så meddele mig det med et Par Ord; Jeg har jo et Expl. af Stykket, som jeg nok maa beholde. Ellers kan jeg skrive de Steder af; blot jeg ved hvor der altsaa skal Musik. Der er jo ogsaa et Sted noget med Dans, tror jeg. – Jeg skriver ogsaa til Rode ifald han skulle have skrevet endnu en Sang. – Det er et smukt Stykke og interesserer mig at være med til.«

Dagen efter – den 9. oktober 1920 – skriver Carl Nielsen følgende til Helge Rode:

»Kære Helge Rode! Deres Festspil har glædet mig, saa jeg vil gerne gøre, hvad jeg kan med mine Toner. Jeg skrev igaar til Johannes Nielsen, at jeg ikke kan komme til Møde, men meddelte, at jeg havde de fire Sange (nu fem) færdig komponeret.

Det er digtene:

1. Min pige er så lys som Rav.
2. Saa bittert var mit Hjerte.
3. Tidselhøsten tegner godt.
4. Ved Festen fik en Moder Bud.
5. Vildt gaar Storm.

Hvis De taler med J.N., og han skulle nævne noget om, at jeg i mit (Brev) spørger om der ikke skal Musik til de Steder, hvor De skulde have skrevet: 'deklameres', saa er

det blot en Huskefejl fra min Side. Det staa vist kun en Gang og da er det Narren, der med oprakt Pegefing'er 'deklamerer'.

Ellers mener jeg at De og Lehmann maatte bestemme, hvor der skal Musik. Forspil til Billederne kan jeg naturligvis ikke indlade mig paa, da det ville sige det samme som en hel tyk Nodebog i den korte Tid, og jeg har desuden et større Værk i Arbejde. – Naar jeg nu læser Deres Festsplil, tænk – (jeg som selv har foreslaaet det) så forekommer Melodierne 'Kong Kristian' og 'det yndige Land' mig at ville virke banale i Stykket, og jeg er nu bange for at de vil virke som et mat Opkog nu efter de virkelige Begivenheder ved Genforeningen o.s.v. Derfor vil jeg gerne ogsaa saagar komponere de Takter, der skal bruges til Menuetten. Men lad mig høre fra Dem. Deres Arbejde fortjener, at jeg gør mit bedste.

Hilsen fra Deres hengivne Carl Nielsen.«

At arbejdet med musikken til »Moderen« er blevet undervurderet af komponisten, der på samme tid var optaget af »Symfoni nr. 5« – et af Carl Nielsens betydeligste værker – ser man iøvrigt bedst af det brev, som han den 13. april 1920 skrev fra »Regina Hotel« i Malaga til den hollandske komponist Julius Röntgen i Amsterdam, thi af dette brev får man faktisk det indtryk, at manuskriptet til musikken var færdigt:

»– men saa lagde Det kgl. Theater og Digteren Helge Rode et saadant Pres paa mig, at jeg de sidste tre Dage i Kjøbenhavn paa kortest mulige Tid maatte arbejde på noget Musik til en Forestilling i Anledning af Nordslesvigs Genforening med Danmark. Jeg naaede ikke at blive færdig og har maattet arbejde paa Rejsen. Imorgen er jeg vistnok færdig og kan sende Manuskript hjem til Kjøbenhavn.«

Brevene viser imidlertid ganske utvety-

digt, at det af rent produktionsmæssige årsager – den sene aflevering af manuskriptet – overhovedet ikke havde været muligt at lægge førsteopførelsen af festspillet samtidig med selve genforeningen.

At andre forsinkende forhold har gjort sig gældende, ses imidlertid af den foromtale, som musik- og teateranmelderen Georg Wiinblad offentliggør i »Social-Demokraten« den 30. januar 1921 – altså dagen før premieren: »Det ser endelig ud til at skulle blive Alvor med Helge Rodes ofte omtalte Genforenings-Skuespil 'Moderen', hvis Første-opførelse Gang paa Gang er blevet udsat. I aften staa Stykket i hvert Fald paa det kgl. Teaters Program, og nogen yderligere Udsættelse bliver der vel næppe Tale om i sidste Øjeblik. Der er noget, der tyder paa, at det ikke er med særlige Forventninger, Teatret gaar ind til Premieren paa denne Forestilling. I hvert Fald er det bemærkelsesværdigt, hvor mange af Teatrets Kræfter, der efterhaanden har unddraget sig Æren af at medvirke ved den, og i Skuespillerkredse, der véd Besked, ryster man paa Hovedet, naar Talen falder paa Stykket.«

Der vides utroligt lidt om alle disse spørgsmål og gisninger – ja, i realiteten kun det, der er gengivet ovenfor. De mange bøger, der er skrevet om Carl Nielsen, er overraskende tavse, når talen falder på komponistens opus 41 – musikken til »Moderen«; det er, som om man kun forbinder nutiden med fortiden med den række af fædrelands-sange, som Carl Nielsen ved denne lejlighed skabte, og som fik blivende plads i vor sangskat, men uden tanke på genforeningsskuespillet.

Hverken Carl Nielsens familie⁷ eller Helge Rodes søn Ebbe synes at have en antydning af erindringer om premieren på »Moderen«, og derved er de sidste muligheder for at

6. Carl Nielsen formåede alligevel at skrive nogle forspil, således til 4. og 7. billede.

7. Komponistens døtre: Irmelin, gift med Professor Eggert-Møller, og Anne-Marie Telmányi, gift med violinvirtuosen Emil Telmányi.

finde supplerende stof gledet ud. Den daværende dags- og ugepresse optoges ikke af sådanne ting, som vel nok i dag ville have fået en fremtrædende plads i reportager og interviews, såvel i morgen- og middagsaviserne som i de illustrerede ugeblade.

Meget tyder jo som ovenfor nævnt på, at man ikke gik til Premieren med større tiltro og forventninger, og dermed er den almindelige interesse hos publikum på forhånd blevet decimeret.

Men omsider blev det altså alvor.

Den 30. januar 1921 – henved et år efter afstemningen – gik tæppet for 1. billede af »Moderen«.

Det var Det kgl. Teaters ungdom, der medvirkede ved forestillingen, næsten kun med undtagelse af Betty Hennings, der som gæst var indbudt til at spille hovedrollen som Moderen på den scene, som hun havde forladt i 1908 – nu var hun 71 år gammel.

Kapellet blev dirigeret af den kun 22-årige komponist og kapelmester, Ebbe Hamerik, for hvem Georg Høeberg for denne aften skyldt veg sin plads på podiet.

Egentlig var dette overraskende, idet man med rette havde kunnet forvente, at Carl Nielsen selv havde dirigeret sin musik, idet han jo i 1902 havde dirigeret »Saul og David«, ligesom han i perioden 1908-14 havde været fast dirigent ved Det kgl. Teater, foruden at han utallige gange havde dirigeret egne og andres værker ude omkring i den store verden. Hvorfor han ikke benyttede en komponists forret til selv at dirigere kapellet, får stå hen i det uvisse. Der findes ingen holdepunkter i nogen som helst retning, men kanhænde at han var skuffet, hvilket i så fald ikke var første gang i forbindelse med teatret på Kongens Nytorv.

Intet tyder i øvrigt på, at der har været en større festivitas i forbindelse med førsteopførelsen af genforeningsskuespillet.

Tilsyneladende har genforeningsmonarken, Christian X, og hans kongelige familie, ikke været repræsenteret i kongelogen på

denne aften – end ikke den ellers så musikbegeistrede Kronprins Frederik var kommet til stede, men dette skyldtes måske, at kapellet ikke spillede under ledelse af Kronprinsens lærer og nære ven Georg Høeberg.

Kultusminister Jacob Appel sås for øvrigt heller ikke på ministerens plads i parkettet – trods det at han igennem hele sit liv havde været en aktiv mand inden for sønderjydsk kultur og skolevæsen.

Men det er sin sag så længe efter de historiske øjeblikke, selv om stemningen vel nok ikke helt var forsvundet, at fejre en begivenhed med et skuespil, der ikke, således som Heiberg gjorde det i »Elverhøj«, nøjedes med en flygtig illusion, men ønskede at gå lige løs på emnet, for – omend i æventyrets form – at give et billede af genforeningen.

Udsættelsen kunne kun stille øgede krav til digteren, til hans følelses styrke, hans digtnings magt og skønhed, fordi han ikke havde øjeblikkets stemning til at bære sig, som tilfældet ellers ville have været nogle måneder tidligere.

Midt i vrimlen af bange anelser tindrede dog et vist håb. Helge Rode, Betty Hennings og Carl Nielsen! Der fandtes vel næppe i januar 1921 tre kunstnere, der, hver på sin vis, bedre kunne tolke Danmark. Danmarks sorg og lykke, Danmarks brøst og storhed, trængsel og fremgang, det aldrig døende, det altid troende og derfor – omend stundom kummerligt – det altid levende Danmark.

Sammenligningen med Heibergs »Elverhøj« viser bedst, hvor langt Helge Rode har fjernet sig fra teatret og fra alt, hvad man i almindelighed forstår ved dramatisk digtning, da han skrev dette genforeningsfestspil. Der er hverken handling eller udvikling i det, ingen menneskeskildringer, som bevæger sig fremad, og ingen karaktertegninger, der oplyser eller belærer om livet. Der er kun fest, fest og atter fest – festlige klange i ord og toner og festlige syner, som udtrykker glæde over genforeningen.

Da det må forudses, at kun et ringe antal

Betty Hennings og Tavs Neiendam
i »Moderen«.

læsere er kendt med »handlingsforløbet« i Helge Rodes festspil – bortset fra en kort genoptagelse i 1935 på Det kgl. Teater, et par enkelte opførelser på Friluftsteatret i Dyrehaven ved København i forbindelse med Ungskuet, samt en friluftsforestilling i Skanderborg Dyrehave samme år, har stykket ikke været vist andre steder i Danmark – så må det være både passende og nødvendigt at give et kortfattet rids, endda et særdeles kortfattet af det, der sker på scenen.

At genfortælle dette Æventyrspils skematiske handling er imidlertid en såre utaknemmelig opgave.

... Før tæppet går op, lyder der en klingende rytme- og march, der skyldes Carl Nielsen. Tæppet glider op, og i en gammel skolestue står læreren og vil fortælle børnene et æventyr.

Nu skal I høre, børn...

Og flortæppet sænker sig for at give plads for de 7 billeder, der danner æventyret om Genforeningen. Den gamle moder, der symboliserer Danmark, sender sin unge søn ud til kamp. Det er forår over det smilende landskab med Dybbøl Mølle, afbrændt i baggrunden. Sønnen drager ud, og moderen bliver tilbage. Og på slottet sidder landets konge i sorg over de hårde tider. Der er ingen tro, ingen begejstring. Hvor findes de mænd, der vil tjene deres land uden belønning?

Kongen sender sin skjald og sin nar ud i landet for at lede. De kommer til en gammel kro, hvor der doubles og drikkes, og hvor den eneste stoute mand er en bonde, en bonde af den gode, djærve, danske muld. Videre går skjaldens fart, og han kommer til ismuren ved vintertid – symbolet på den gamle grænse. Det suser af storm om de høje kors,

der bærer navnene på de faldne, de, der faldt for deres egen jord, og de, der måtte lade livet i det fremmede. Men stormen varsler forår, og de små børn »på den anden side« kravler over muren. Er det dig? Og dig? Tør I komme over til os? Kom nu kun børn, ...og skjalden fører de små fra begge sider ind til den gamle kone i det lille hus ved ismuren, moderen til dem alle. Det lille hus rystes af forårets voldsomme storm. Det tordner, det knitrer af lyn, stormen tuder... Men i dens fjerne sus høres forårets klange. Stumper af frihedssangene fra den store verden – fjerne hornsignaler... strofer af en fædrelandssang ... Børnene og moderen lytter, og medens stormen stilner af, bruser Marseillaisens udødelige toner gennem dens svage efterklang. Foråret er inde. Muren bryder sammen. Og moderen, der hele tiden har troet, at hun er den, skjalden har søgt, skal nu til kongen og vise ham, at der endnu er én, der tror, og hele tiden har troet.

På slottet sidder kongen i purpur. Der er fest. Skjalden underholder gæsterne og spår ulykke. Men moderen kommer med sin søn. Her er vi, der troede. Følger os... Og kongen og selskabet følger moderen til det smilende danske landskab ved Alssund med Dybbøl Mølle i baggrunden. Stående på en kæmpehøj taler moderen om Danmark, og skjalden priser det danske sprog. Og medens folkets repræsentanter – det røde postbud lyser op i mængden – af alle stænder hylder Danmark, synger forsamlingen den pompøse fædrelandssang »Som en rejselysten flåde«. Tæppet falder langsomt. Rejsen er endt.

I sin bog »Dramatikerne Helge Rode« (Gyldendal 1948) skriver Henrik Juul Hansen følgende generelle betragtninger om »Moderen«: »Man kunde paa det givne Tidspunkt næppe have fundet en dansk Digter med større personlig Kompetance til at løse denne særlige Opgave end netop Helge Rode. Dette er ikke ensbetydende med, at den foreliggende Løsning er umiddelbar akceptabel. Festspillet fremtræder som et Kon-

glomerat af godt og ondt, af fint og groft, af pur Poesi og patriotisk Banalitet. Sangene – med Carl Niensens dejlige og stærke Musik – er overordentlig vellykkede. De rummer en Poesi, der himmelhøjt overtræffer al vanlig Festspillyrik. Men Festspillet er meget løst komponeret, og den symbolske Typekomedie, paa hvilken det er anlagt, respekteres ikke med fornøden Strenghed. Formelt og psykologisk gør en ikke ringe Inkonsekvens sig gældende. Genforeningsspillet mest bemærkelsesværdige Svagheit er dog dets indre logiske Brist. Skjaldens mistrøstige Domme over det danske Folk er tankevækkende og vel ikke helt ved Siden af, men faar ikke Følger efter deres Væsen. Det Folk, Skjalden har lært at kende under sin Færd gennem Landet, har ikke gjort sig fortjent til den store Glæde (som det maaske end ikke interesserer sig for). Som Regnestykket er stillet op, maatte Facit blive, at Ismuren ikke væltedes af nogen vaarbringende Vestenvind. Men da var der rigtignok ikke blevet Tale om noget Festspil, og Forfatteren vilde historisk være kommet i Konflikt med den Virkelighed, som forelaa Anno Domini 1920. Saalunde blev da Logikken ofret til Fordel for en nationalistisk Stemningspoesi, hvis Konklusion selvsagt kun kan have Poesiens og Postulatets Værd. Men i Festspillet bedste Perioder har denne Poesi sin egen dybe, sødmetunge Skønheit. Sin egen Sandheit. Sorgombruste Kongeaa, synger Skjalden. Det er Grundtemaet. Et Tema med Rejsning og Patos. Et Folks hele Smerte og Savn ligger bundet deri. Et ægte Skæbnetema. Den emotionelle Inspiration for Helge Rodes nationale Legendespil er ikke den herostratisk berømte Saarfeber, der gør gal eller sløv, men den svale, feberfri Sorg, som holder Sjælen frisk og Længselen ung.«

I en anmeldelse, signeret A.H., hvis opmindelse det har været Det kgl. Teaters Arkiv umuligt at spore, skrives der følgende: »Til Helge Rodes Festspil har Carl Nielsen skrevet Musikken – med en lykkelig Haand, maa

man tilføje, da hans Toner i Holdning, Farver og Stil slutter sig til Teksten, som om den var sprunget ud af den i samme Aandedræt, endda endnu mere sluttet i hele Holdningen end denne og dertil ægte personlig, rigtig Carl Niensensk. I Form og Indhold genfinder vi her hans bedste, mest karakterbestemte Egenskaber som Komponist, denne for ham saa ejendommelige og indtagende Blanding af det rent umiddelbart folkelige og det stærkt kunstnerisk koncentrerede, den friske Ligetilhed paa det jævne paa den ene Side og lige ved Siden af dette den kontrapunktiske Dialektik i det spillende Liv. Det maa have været Carl Nielsen en speciel Fryd at spille med disse Kugler, saa let det alt sammen gaar for ham og saa ligetil og selvfølgelig det altsammen falder ud. Dette saa godt som paa alle Punkter af Partituret, der spænder over saa mange, indbyrdes forskellige, hinanden brydende, men dog ogsaa hinanden belysende Enkeltheder.«

Man ser det positive, som fremhæves i begge ovenstående objektive bedømmelser, og af dagspressens og ugebladenes anmeldelser fremgår det ogsaa, at instruktøren, Johannes Nielsen – med de kunstneriske og tekniske midler, der dengang stod til hans rådighed – dog førte værket frem til en momentan sejr, omend ikke af de største dimensioner. Der er trods alt altid noget farligt ved at lægge for stærkt an på symbolik og nationalfølelse. Det kan give mere nøgterne sjæle en lidt vammel smag i munden, og det var der adskillige anmeldere i morgenbladene, der følte, for eksempel Sven Lange og Axel Kjerulf i »Politikken« og Christian Gulmann i »Berlingske Tidende«. Allerede på dette tidspunkt forudså Gulmann, at sangene i »Moderen« – ikke mindst på grund af Carl Niensens tonekunst – ville blive folkeeje, og han kærede »Som en rejselysten flåde« til »en ny Folkesang, der vil leve paa Danmarks Læber«, og deri har han jo fået ret. Under en fornylig ført debat om at udskifte de nuværende nationalsange med en

anden og mere passende, er der mange, der netop har fremført denne folkesang som et passende alternativ.

Hovedkritikken rettes i øvrigt imod instruktørens valg af dekorationer og klæde- dragter, og et fællestræk er den stærke kritik af den såkaldte »ismur«, det gamle grænseskel. Et blik på scenebilledet giver læseren mulighed for selv at danne sig et indtryk, men man må give anmelderen i dagbladet »Kjøbenhavn« ret i følgende bedømmelse: »Umulig var den meget omtalte Ismur, et alt for fantasiløst Sætstykke, der ikke fortæller stort om den Iskulde, der skulde staa ud fra den, og vel ogsaa skulde have virket højere og uhyggeligere som Symbolet paa den præjssiske Militarisme, Stormen fra Vest blæser overende.«

Ulykkeligvis var Europas teaterliv præget af den berømte instruktør Max Reinhardt, hvis instruktionskunst og sans for dekorationernes store betydning med rette gjorde et vældigt indtryk på samtidens teaterkritikere og dermed ogsaa på det brede publikum. Der er ingen tvivl om, at Johannes Nielsen efter bedste evne har forsøgt at leve op til samtidens krav og kunstneriske idealer, men at det simpelthen har været økonomisk og teknisk uoverkommeligt at løse opgaven tilfredsstillende. Man må ikke glemme, at Max Reinhardt fulgte helt nye spor i sine iscenesættelser. De kunne – selv når det drejede sig om en klassiker som Shakespeares – til tider få et showagtigt skær over sig, netop for at antyde det æventyragtige, f.eks. i »En Skærsommernatsdrøm«, og det synes som om Johannes Nielsen har villet forsøge at skabe den æventyrstemning, som teksten i sig selv ikke lagde op til.

På Det kgl. Teater blev det imidlertid ikke Max Reinhardtsk, men snarere dansk sommerrevy. I »Social-Demokraten« stiller Georg Wiinblad måske sagen lidt på spidsen. Han skriver blandt andet, og glemmes må det ikke, at han igennem mere end en menneskealder var dansk scenekunsts største kri-

tiker: »Det hele har nærmest, med sine mange aktuelle Hentydninger, Karakter af Sommerrevy. Som en næsten professionel Revyforfatter tjatter Helge Rode elskværdigt til alle Sider: Hoffets stupide Adel og Embedsmænd, de støjende og brovtende Gullaschfolk, den smaatskaarne Bonde – de faar hver deres lille Svip af Snærten. Som man ser Skjalden og Narren i Herrerne Methlings og Johannes Poulsens Fremstillinger drage ud i landet, kunde det saamænd godt være Holger Drachmann og Storm-Petersen: Landets to Symboler paa dets Pathos og dets gode Humør. De komiske Scener og de sentimentale veksler ganske efter de bedste Forbilleder paa vore Sommerteatre.« Og Wiinblad fortsætter senere i sin anmeldelse: »Det kgl. Teater har indfattet Festspillet i et næsten Skaarupsk Udstyr, der kun øger det Hovedindtryk, at man befinder sig overfor en bedre Scala-Revy. Ismuren har ikke saa lidt tilfælles med Niagaravandfaldet fra 'Hallo, Amerika', og da Haabets Engel i en af Afdelingerne benytter Ismuren som en Slags Rutschebane, fremkaldte det kære Erindringer om Scala-Kordamernes tidligere lignende Præstationer. Og ogsaa det hurraraabende Slutnings-Tableau genkendte man med et glad smil. Det har været brugt paa alle Revy-Scener de sidste to Aar.«

Men publikums reaktion var uanset kritikernes indgående anmeldelser positiv. Jublen fra scenen forplantede sig til Publikum, og aftenen igennem hilstes kunstnerne og de nationale dekorationer med langvarigt bifald, men selvfølgelig havde publikum heller ikke læst kritikernes meninger (de offentliggjordes jo først dagen derpå) og helt fortjent blev digteren Helge Rode klappet frem sammen med fru Betty Hennings som Mor Danmark. Kun savnede man påny komponisten Carl Nielsen – han som mere end andre havde fortjent at modtage publikums hyldest ved tæppefald, og som er skyld i, at eftertiden ikke har glemt genforenings-skuespillet »Moderen«.

Forestillingen trak publikum – i hvert fald til at begynde med – mærkværdigvis også på grund af Georg Wiinblads meget kritiske, men på samme tid »tillokkende« anmeldelse.

Naturligvis drog »Moderen« fordel af de øjeblikkelige nationale glædesbølger, men da de politiske forhold faldt til ro, og det aktuelle moment trådte i baggrunden, blev værket bevarelse på det faste repertoire problematisk.

Den 18. april 1922 opførtes »Moderen« for sidste gang, efter at skuespillet havde stået 31 gange på plakaten.

At »Moderen« var blevet gemt hen, betød dog ikke, at det også var blevet glemt. Den 19. oktober 1935, desværre midt under valgkampen »Stauning eller Kaos«, hvilket faktum medførte, at pressens interesse kun var ringe, og at re-premieren derfor komplet druknede i valgpropagandaen, stod »Moderen« påny på Det kgl. Teaters plakat, denne gang med Clara Pontoppidan og forfatterens søn Ebbe Rode i rollerne som Moderen og Sønnen, som ved førsteopførelsen i 1921 spillede af Betty Hennings og Tavs Neien-dam. Denne gang stod Thorkild Roose for instruktionen, og af praktiske årsager – ved overspringelser og omflytning af numre – havde man slået 5. og 6. billede, »Moderens Stue« og »Festsal i Slottet« – sammen, således at handlingen nu udelukkende foregik i »Moderens Stue«.

Allerede den 3. januar 1936 blev stykket taget af plakaten efter kun fem opførelser, hvorved det i alt opnåede at blive opført 36 gange på Kgs. Nytorv.

I sommeren 1935 havde teatrets kunstnere spillet stykket et par gange i Dyrehaven på Friluftsteatret – og en enkelt gang på friluftsscenen i Skanderborg Dyrehave – det sidste sted – i følge Helge Rode selv – i en udmærket iscenesættelse af Carlo Wieth.

Sidenhen har der – i følge Det kgl. Teater – ikke været planer om en genoptagelse af »Moderen«, men under den tyske besættelse

Johannes Poulsen og
Nic. Neiiindam i »Mode-
ren«.

af Danmark 1940-45 fik skuespillets musik en slags renæssance ved sangeren Aksel Schiøtz' grammofonpladeindspilninger, og der hersker ingen tvivl om, at disse grammofonplader er med til at sikre Helge Rode og Carl Nielsen deres retmæssige placering i vort kulturliv nu og i al fremtid og dermed også genforeningsfestspillet »Moderen«, der alle forsinkelser og vanskeligheder til trods

fortsat vil være et mindesmærke for den begivenhed, der var med til at genforene Sønderjylland med det gamle moderland Danmark.

En minderune over skuespillet og dets to skabere, Helge Rode og Carl Nielsen, gode danske sønner, er hermed blevet ristet – dem begge til stor fortjeneste og hæder.

Ingeborg og Morten Poulsen fik en festlig modtagelse af Frøsleverne, da de flyttede ind i »Paddehatten« 12.5.1923.

Erindringer fra Bov sogn 1923-45

AF INGEBORG POULSEN

For tre år siden opfordrede kulturudvalget i Bov sogn pensionister til at skrive, hvad de kunne huske om livet i Bov sogn fra deres yngre dage.

Fru Ingeborg Poulsen, der nu bor i Åbenrå, skrev erindringer fra årene 1923-1945, da hendes mand, Morten Poulsen (senere stationsforstander i Åbenrå), var ansat ved DSB i Padborg.

Da min forlovede ved udnævnelsen til trafikassistent, blev forflyttet til Padborg, betragtede vi det næsten som en forvisning. Byen bestod den gang foruden den gamle stations-

bygning og møllen kun af 4-5 huse. Jernbanen havde købt to gamle huse, hvor de unge jernbanefolk måtte bo to og to for at få tag over hovedet.

Min far syntes da, at det godt kunne gå, at vi byggede hus og indrettede det, så vi kunne leje møblerede værelser ud, for det var jo umuligt at få en lejlighed. Far tog da med til Padborg, og vi gik rundt og så på markerne, og vi søgte en grund ud ved vejen mod Frøslev. Den var lidt spændende med en mergelgrav med græs, hvor vi så ville have høns. Grunden tilhørte fru Thomsen, Frøslev kro – senere gift Thielsen og hendes

Det er ingen kunst at slå sten.

bror Peter Møller solgte os den for 7000 kr. hvilket var dyrt på den tid; der var jo ikke kloak eller ordentlig vej, og vi vidste slet ikke hvor den ny station skulle ligge.

Arkitekt Jep Fink tegnede huset, som blev rejst en kold efterårsdag 1922. Jeg rejste fra Sottrup kl. 5 om morgenen med smørrebrød, og min kæreste Morten Poulsen havde købt en kasse øl, og så gik jeg og frøs hele dagen for at se kransen blive hejst på vort slot. Tømrerne – afdøde savværksejer Johannes Carlsen og tømrermester Hans Jørgensen sagde, at det var tømmer som til en kirke, og jeg blev bekymret, da de umuligt kunne få de sidste spær op, men det gik, da de først fik en øl, den skik kendte jeg jo ikke.

Jeg holdt bryllup med Morten Poulsen d. 11. maj 1923 i Sottrup kirke, og vi flyttede ind i vort slot. Hver for sig havde vi bestemt, at det skulle hedde »Paddehatten«. Ideerne var måske kommet af, at byen den gang, efter det tyske Pattburg, havde fået navnet Paddeborg – heldigvis dog senere forandret til Padborg.

Vi var vældig energiske og tog fat på at ordne grunden. En trillebør havde vi fået i bryllupsgave, og så samlede vi sten. Morten

købte stenhammer og briller, og så slog vi sten til vor indkørselsvej, det var mere arbejde end kunst. Den gamle karl »Nicklaaj« i Frøslev kro pløjede grunden, og så lagde vi kartofler. Han sagde, afstanden skulle være som hans støvle.

Næste forår blev haven anlagt af to gartnere Klaaborg fra Kolding. De boede hos os, og når det regnede spillede vi kort. Vi skulle bruge en arbejdsmand, så jeg »gik langs«, spurgte først Claus markmand, men han kunne ikke, for han passede kreaturer om sommeren; jeg fik så fat i Hans Jensen, der boede sammen med sin bror Jens Jensen i den gamle teglgård, hvor han foragtede husorden og gik i mærkeligt tøj med kæder og remme. Hans Jensen snakkede mest om at komme på et alderdomshjem, og han opnåede vist at komme på det i Kollund.

Fire store vejtræer blev rykket op af vejtrømlen, da Frøslevvej blev anlagt med asfaltering og gangsti.

I 1924 blev Frøslev-Padborg skole indviet, og kong Christian X og dronning Alexandrine besøgte Frøslev. Året efter kom gymnastiksalen, og der blev holdt festlig indvielse med taler af H. P. Hanssen, kontorchef Graae

Padborg gamle station fotograferet ca. 1925.

fra undervisningsministeriet og dr. Hans Lorenzen som formand for foredragsforeningen.

I adskillige år holdtes der velbesøgte efterårsmøder. Ungdomsforeningen holdt sine møder i Frøslev kro under god tilslutning. Smedemester Johan Meyer var formand i mange år. Søren Linding ledede i mange år mandsgymnastik og hold for Old boys. Pigeholdet lededes gerne af en ung pige på egnen.

Lærerkæfterne ved skolen var førstelærer Jens Liengaard, lærer Hach, frk. Rossen og frk. Michaelsen. Liengaard ledede sangforeningen. Mandskoret var blevet dannet allerede i 1878, og i 1928 holdtes et festligt jubilæum, nu kom blandet kor til. Hvert forår holdtes »Syngbal« i Frøslev kro, og på den primitive scene opførtes dilettant, som regel to forestillinger – det var årets store begivenhed.

Johan Meyer fik indført, at ungdomsforeningen hvert år holdt juletræsfest for ældre med kaffebord og underholdning i kroen.

Der var gerne festlig stemning, jeg husker, Carsten Gregersen sen. foreslog sangen »Om hundred år er alting glemt«. Den primitive scene blev først ombygget i 1973, og Frøslev kro er nu moderniseret.

Vi følte os vældig godt tilpas mellem Frøslevboerne; der var ikke den standsforskel som på Sundeved, hvor bønder og håndværkere ikke sådan festede sammen. Da fru Thomsen, Frøslev kro, giftede sig med Hans Thielsen var vi bedt til »Ettekaast« i kroen og fik frikadeller og stuvede kartofler, og det var dejligt, men på Sundeved havde de nok ikke nøjedes med det.

Vi syntes, folk var mere åbne og venlige mod fremmede. Da vi første gang kom til vor købmand, Thomas Hansen, gav han os hånden og sagde: »Nej, er det Poulsens! Da ønsker jeg rigtignok til lykke«, og da vi skulle bestille trappegelænder hos smed Meyer, kom hans kone Inge med lille Christian på armen og bød os inden for. Det blev til venskab, som holder endnu 50 år efter.

Fra 1. juni 1923 fik vi fem logerende

Den nye banegård i Padborg. Foto 1928.

ovenpå. Vi havde indrettet fire værelser til udlejning for bedre at kunne forrente huset, som stod os i 30.000 kr., men det gav mig meget arbejde. Vi fik 20 kr. mdl. for møbleret værelse med rengøring og sengevask. Da Padborg endnu ikke havde kloaksystem måtte jeg bære alt vand op og ned. Særlig slemt var det en isvinter, da vandet frøs, og vi måtte hente det på den anden side af vejen hos Goys. Der var efterhånden opført flere huse langs med Frøslevvej; vi havde nu købmand Th. Hansen, bager Walther, slagter Karing og skomager Lorenz Petersen. Senere fik Mærsk grønhandel på Frøslevvej.

Den nye station med store sporanlæg og viadukterne blev bygget og taget i brug 1. juni 1928. Der havde Petersen & Knudsen haft købmandshandel i en træbarak, de byggede nu det store hus på Bovvej. Jernbanen byggede store udlejningshuse til det store personale, der stadig tog til, og Bovvej var næsten tilbygget også med forretningsejendomme. Vi fulgte hele udviklingen fra begyndelsen.

I foråret 1940 var der uhyggestemning,

idet vi hørte om troppesamlinger syd for grænsen. Chauffører havde set soldater på vejene. Vi tænkte dog ikke, at de ville overfalde os, som det blev tilfældet. I begyndelsen af april lå jeg i sengen med nervebetændelse og kunne ikke sove for smerter. Ved 4-tiden den 9. april hørte jeg nogle kraftige skud. Jeg vækkede min mand og spurgte: »Hvad mon de da skyder nu«? og tænkte det måtte være vildt. Han var søvning og svarede ikke. Så begyndte larmen af flyvemaskiner og enkelte militærvogne kørte forbi os efter Frøslev. Vi troede nu, det måtte være øvelse, og først ved sekstiden gik Morten ned til hjørnet og blev forfærdet over at se den strøm af tyske kampvogne, som kørte gennem viadukten mod Bov. Han kom og fortalte, at de havde skudt tre af vore gendarmere: Hansen, Albertsen og Birk, de havde stået sammen ved viadukten for efter ordre at tage nordpå.

Jeg ventede dr. Lorenzen om morgenen, men han kom først hen mod aften, og fortalte da, at han havde været tilkaldt og nåede at tale med en af gendarmene, inden han

Hjørnet af Frøsløvej og Oksevej fotograferet ca. 1925. Foran til venstre Padborghus. I baggrunden den gamle banegård.

døde. På den mindsten, som senere sattes over dem, kom der til at stå: »Skudt af civilklædte personer«. Dette forlangtes slettet og det blev kittet til, men i regnvejr kunne vi dog læse det. Efter kapitulationen blev det igen hugget frit.

I 1942 hørte vi kort efter nytår, at der var plettyfus i en russisk fangelejr ved Harreslev. Det slog mig »bare vi dog ikke får det her«. Omkring 4. april måtte Morten gå i seng med feber og voldsom hovedpine og feberen holdt til i 12 døgn mellem 40,4 og 41,3. Den 9. april kørte jeg med i ambulancen til statshospitalet i Sønderborg. Jeg tog derfra til mit hjem i Vester Sottrup, for at tage derud næste morgen. Da jeg kom, ville dr. Brammer tale med mig, ville spørge, om han havde slappe øjenlåg før. De behandlede ham med Lucocil, og han blev blå i hovedet, og overlægen sagde, at de kendte ikke den sygdom og vidste ikke, hvad de skulle gøre ved den. De lod mig blive på hospitalet i fem døgn, og jeg sov på et undersøgelsesværelse. Da de fik plads, fik min mand eneværelse, og jeg måtte være der hele tiden. Det tog på nerverne, så da Morten efter fire

måneders sygehusophold blev udskrevet, var vi begge to på Trelde Sande rekreationshjem.

Morten havde tabt 40 pund og kunne ikke gå selv. Højre arm var lammet, så han ikke kunne få den op til hovedet. Overlæge Leshly sagde, de var blevet klar over, at det var plettyfus. Den sygdom smitter kun ved bid af kropslus og det havde vi ikke haft, men han sagde: »Hr. Poulsen må være bidt af en, som er faldet af« og gav mig en attest, at »da sygdommen ikke fandtes her i landet må Poulsen have fået den i tjenesten blandt de tyske soldater«. Jeg bad stationsforstander Bork Larsen om at sende attesten til generaldirektoratet, men det sagde han nej til, han skulle, når krigen var forbi, kunne trykke både den danske og den tyske generaldirektør i hånden«. Jeg forlangte bestemt attesten indsendt, ellers ville jeg selv gøre det og sagde: »Vi andre har da heldigvis lov til at bekende kulør«. Der blev stort røre på kontoret om den sag.

Overlægen mente, det var nok, når vi strøg Mortens kappe med et varmt jern, men jeg sendte den til desinfektion og skændtes med amtslæge Michelsen og nægtede at be-

I 1939 styrtede et tysk fly ned i Padborg mellem Frøslevvej og Nygade.

tale det lille beløb på grund af vor svie og smerte. Hvis lægen havde sendt den ind, var det i øvrigt gratis. Alle børn i Frøslev-Padborg skole blev i anledning af os afluset. Hele affæren sled på os. Da jeg – uendelig træt kom hjem fra sygehuset, gik jeg i havehuset, hvor Mortens kappe var hængt. Den var falden på gulvet og da jeg tog den op, kravlede der et lille dyr. Forsigtig fik jeg det lirket i en æske, og da børnene var kommen i seng cyklede jeg op til dr. Lorenzen, hvor vi i mikroskop og billedbøger ledte uden at finde magen til det. Doktoren sendte det så til zoologisk musæum, der fortalte, at jeg var kommen til at brække bagkroppen af. Det var ingen lus. Først efter syv måneder kunne min mand igen gå i tjeneste.

Arbejdsforholdene blev mere og mere vanskelige. Hver nat hørte vi flyverne over os – først begyndte hundene at gø. Når vi stod op i vinduet, kunne vi se angreb på

Kiel. Uhyggeligt var det da de også angreb Flensborg, det var som små juletræer, de hængte ud for at angive målene, og vi gik i kælderen. Flere gange blev bomber smidt i nærheden, flyverne ville nok lette sig for lasten for at slippe væk. Børnene samlede splinter af luftskyts den næste dag, et projektil lå lige udenfor vort soveværelsesvindue.

Under brændselsrationering og knaphed gravede vi tørv i Kollund mose. Vor unge pige havde prøvet det før og kunne lære os det, men det var jo også mere arbejde end kunst. Vi købte en rod, et stykke mosejord, hvor vi gravede til bunds til sandet, kørte gravetørvene ud på liggepladsen til tørring, så skulle de tørres, vendes, stables og køres den lange vej hjem, hvor vi hejsede dem op på udhusloftet. Det var besværligt, når vi selv, fire børn og vor unge pige skulle af sted på cykler til mosen, men der kunne og

så være dejligt med sol og lærkesang. En dag dræbte vi en hugorm og børnene tog den med i skole i en madkasse. Lærerinden blev slemt forskrækket.

I sommeren 1944 blev den store barakby bygget i Frøslev polde og kaldt Frøslevlejren. Der ville tyskerne samle de politiske fanger, de havde taget. I august 1944 blev ca. 800 fanger fra Horserød overført til Frøslev. De blev sejlet med et skib til Flensborg, hvor 15 af statsbanernes rutebiler hentede dem. Da min fætter Bjørn Hanssen var med, tog vi til Krusaa, for om muligt at få et glimt af ham, og der var mange folk. Vi ventede i timevis, og da de endelig kom, løb vi ved siden af bilen, men vagten råbte til os, og sigtede efter os med maskinpistol. En ung mand, som tilfældigvis ingen ting havde gjort, blev til skræk og advarsel taget med til lejren, hvorfra han dog fik lov til at spadserere de fem kilometer hjem.

Mens arbejderne endnu gik ud og ind, kunne der med lidt snedighed smugles tobak og efterretninger ind til fangerne, men snart blev der meget strengt afspærret, og rundt om lejren sat dobbelt pigtrådshegn og lagt landminer. Vagttårnet ragede op i midten. Fangerne kunne søge om at få besøg, og det blev som regel bevilget med måneders mellemrum. Varigheden var fra 5-15 min. som det passede tolken og kunne forløbe meget forskelligt efter hans humør. Mange korer kom skuffet tilbage med gode sager i tasken, som de ikke fik lov at aflevere.

Røde Kors havde oprettet en hjælpestation i Padborg under ledelse af baronesse Wedel. Politiet havde i forvejen inspiceret de private værelser, vi havde stillet til rådighed for de besøgende. Vi fik 2 kr. for en overnatning, hvis de selv havde lagner, ellers 3 kroner. Vi havde stillet to værelser til rådighed og der husede vi mange gæster. Vi inviterede dem gerne på en forfriskning, og vi havde mange interessante samtaler med dem.

Det hændte også, at vi fik fanger, som var frigivet, efter at de havde fået sovemedicin,

så de trængte hårdt til en seng, og de var så taknemmelige. Da jeg bragte æg og honning med på morgenbakken til en meget svag dame, troede hun, det var en drøm. Hun var kommen hertil i en af de to danske jernbanevogne, som tyskerne havde indrettet til fangetransport. Vinduerne var slået til med brædder og jernstænger, så der kun var en smal lysstribe foroven. Til gangen blev døren stænget med store jernbeslag. Luften kunne næsten ikke fornyes. Som regel var der ti mand i hver kupe. Da vognene kun gik i godstog, varede rejsen København-Padborg 36 timer, og forholdene må have været forfærdelige. Vi så, hvordan fangerne under skarp bevogtning skulle gå de omtrent fire kilometer til lejren. Barakkerne var beregnet til at kunne huse ca. 2000 mand, men har en tid været oppe på omkring 5000.

Den 15. september 1944 fik vi en frygtelig overraskelse. Rækker af tyske lastbiler kørte ad Oksevejen over grænsen syd på. De var tæt tillukkede med sejl og bagi sad soldater. Da beboerne i Padborg blev klar over, at det var Frøslevfanger, der kørtes til Tyskland, enedes man om som protest derimod, at lukke alle forretninger, og nedlægge alt arbejde også på jernbanen, så tyskerne besatte stationen og kørte selv deres militærtog igennem. Alt andet lå stille. Det var begyndelsen til den strejke, der bredte sig over hele landet.

Da politiet den 19. september var taget af tyskerne, så vi, hvordan masser af betjente blev ført til lejren som fanger. Den 20. september blev også grænsegendarmerne taget, læsset som kreaturer i lastbiler og ført til lejren.

Kort tid derefter oplevede vi igen en sørgelig begivenhed: 256 politibetjente blev jaget til fods fra Frøslevlejren over grænsen. Da vi så flokken komme, kørte vi bagefter på cykler for at se, hvor de skulle hen, men blev snart standset af soldater. Der var stillet maskingeværer op på gaden og bagefter flokken kørte en lastbil med soldater og

maskingeværer, og de råbte: »Passen Sie mal auf«

Mange af betjentene gik uden overtøj og i tynde sko, som de var taget af tyskerne rundt omkring.

Da vi refererede til »Hejmdal«, fortalte jeg dette, og om aftenen kunne jeg kende min meddelelse i den engelske radio. Disse transporter syd på gentog sig flere gange og var meget oprivende at være vidne til. Såsnart der kørte nogle lastbiler, for vi til vejen for at få rede på, hvad der skete.

Men en dag kørte en lang række rutebiler til lejren og forlod den igen med fanger ad Faarhusvejen. Det opklaredes, at de skulle ud og grave løbegrave og tankfælder andre steder.

I Bov sogn havde 2500 civile arbejdere fra »Folkestormen« arbejdet med at grave grøfter og ødelægge markerne fra 1. november til jul. Hver morgen kom et særtog med 2000 mand fra Flensborg, 500 kom over grænsen ved Krusaa, men efter jul beslaglagde de sognets skoler, så de kunne bo her. Maden blev lavet i et folkekøkken, og den tyske kvindeforening hjalp til med forberedelserne. Hvert arbejdshold var her omtrent en måned, og da de rejste hjem, havde de hamstret så store pakker med levnedsmidler og andet, så de lejede vogne til at køre dem til stationen. Det har også ærgret os at være vidne til, hvad soldaterne slæbte ud af landet. Alle var belæssede med store kufferter, som af og til sprængtes, så pølser, smør og dameundertøj rullede hen ad peronnen.

Hen på efteråret da jerbanesabotagen tog til, blev der taget gidsler blandt Frøslevfangerne, som skulle køre med militærtogene i en vogn nærmest lokomotivet. Det gjorde et dybt indtryk på os at se dem komme sammenlængede to og to med et tæppe bundet over skulderen og et brød under armen. De kaldte disse rejser »Himmelfartskommandoer«. Fangerne tog dem dog med godt humør. En gang var så mange hold på rejse, at de

ikke havde håndjern nok, men havde bundet nogle sammen med papirsnor – det virkede lidt komisk. Om vinteren kom fangerne på snekastningsarbejde, så skovlede vi ved vejen, og børnene kælkede og undertiden kunne vi veksle et par ord med og sende hilsen til bekendte.

Man gik i disse år i stadig spænding og skræk for, hvad hver dag kunne bringe. I foråret 1945 holdt tyskerne med den tidligere Padborgbetjent Pelving som anfører en stor jagt på egnen og arresterede 26 af sognets folk.

Af mandskabet på Padborg station var ialt 21 arresterede eller gået under jorden. Min mand vovede sig ind i løvens gab for at få tilladelse til besøg af deres familie, og afleverede cigaretter, som fangerne imidlertid aldrig fik. Besøget fik et meget dramatisk forløb, hvor officeren både klappede med revolveren på bordet og opfordrede min mand til at melde sig ind i partiet, så ville han få fordele.

Han har nu ført sin egen private modstandskamp og generet dem, hvor han kunne, så da naboen en aften ringede til os, at soldater havde spurgt efter Poulsen, var vi forberedt på, at de ville hente ham, men inden han kom op, var det for sent at gå ud af huset. Soldaterne lyste med lommelygte op ad vor lille vej, men kom ikke nærmere, hvilken lettelse, da de forsvandt uden at komme ind, de søgte nok en anden Poulsen.

Krigen rasede videre, og vi var bekymrede for, hvad der ville ske med alle fangerne i de tyske koncentrationslejre. Den svenske greve, Folke Bernadotte, havde til sidst ved besværlige forhandlinger med Himmler og de øverste tyske myndigheder fået tilladelse til, at svensk Røde Kors måtte give humanitær hjælp. I sin bog »Sidste akt« fortæller han, at personalet ikke måtte overstige 250 mand og detachmentet fik følgende sammensætning: 3 buspeletoner på hver 12 vogne, 1 transportpeleton på 12 lastbiler, De passerede grænsen den 12. marts og

I april 1945 blev danske rutebiler hurtigt malet hvide, da de skulle deltage i Folke Bernadottes storstilede aktion. Her er de hvide busser fotografere i Padborg, før de kørte til Tyskland. Billedet er lånt på Frihedsmuseet. Se i øvrigt bog-anmeldelsen side 349.

slog sig ned på slottet »Friedrichsruh« ved Hamborg. De førte de skandinaviske fanger fra de forskellige koncentrationslejre til Neuengamme, hvorfra de efterhånden blev kørt til Padborg karantæneanstalt og videre til Sverige. Der var samarbejde med Dansk Røde Kors, som havde samlet alle ledige rutebiler. På en nat var de malet hvide med Røde Kors-mærket på Padborg stadion. Det var betagende at se de 110 busser oprangeret og den 20. april kørte de til Neuengamme for at tømme lejren der. Da hørtes allerede kantonorden i det fjerne, så det var på høje tid.

Dr. Lorenzen, Bov, var med til at hente det første hold kvinder og syge; de kom til karantænestationen kl. 2 nat og blev plejet og beværtet der. Og doktor Lorenzen var derefter med til mange transporter. Bernadotte skriver, at da han trådte ud på trappen til sygehusbarakken i Neuengamme, »stod de der, alle disse mænd og kvinder, som havde sat deres liv på spil for deres land og nynnede og fløjtede den svenske nationalsang. Det var en hilsen, der gik til hjertet, måske den mest gribende af alle«.

DKB. i Padborg arbejdede dag og nat på karantænestationen. Da jeg havde så meget at gøre hjemme, var jeg blot antaget til aflusningsanstalten og blev i den anledning vaccineret mod kopper, tyfus og kolera, men kom ikke i arbejde der.

Da der var travlt i køkkenet, satte fru Brandt, som stod for det hele, mig i arbejde. Der var kommet et hold meget syge fanger, og de var anbragt i sovesalen. Før vi måtte gå ind med mad til dem, blev vi pustet med insektpulver ved hals, hånd- og fodled. Det var chokerende at se de udsultede stakler, der kun var skind og ben. De måtte kun få ganske lidt, et par kiks med æblemos og lidt havresuppe. Jeg madede en norsk student, som kom fra Bergen-Belsen og havde tuberkulose; han var meget svag, vejede kun 50 kg. og kunne vist ikke overleve.

Amtslægen kom for at inspicere, og dagen efter kom 28 læger og sygeplejersker, som overtog arbejdet, og de sanitære forhold blev forbedret.

Prins Georg havde meldt sig til hjælpearbejdet. Han stod med et lille fad vand og

Greve Folke Bernadotte i samtale med lederen af Røde Kors-kontoret i Padborg, baronesse Fritze Wedel-Wedellsborg. Billedet, der er et amatør-fotografi, er lånt på Frihedsmuseet.

vaskede hænder på køkkengulvet. Midde Brodersen sagde frisk til ham: »Se no kuns å få e lus godt avvaske«. Hun vidste ikke det var en kongelig højhed hun talte til.

Lederne af konvojerne boede gerne hos os i »Paddehatten«. En nat kl. 2 kom fuldmægtig Tscherning fra udenrigsministeriet, sygeplejerske frk. Foged og en gestapomand, sådanne skulle altid følge transporterne. Denne konvoj var bleven angrebet af flyvere, og de måtte søge dækning i grøften. Fuldmægtigen var ramt i benet, og kappen var gennemhullet. Jeg fik lavet the og mad til dem, men gestapomanden lod vi gå i seng.

Begivenhederne fulgte slag i slag. For hvert hold, der nåede hjem, følte man en befrielse. Der er så mange navne og tal i mine optegnelser fra den gang, at det fører for vidt at referere dem her, men jeg husker en aften, en konvoj kom med gendarmere og politibetjente. De gjorde holdt ved »Padborg hus«, hvor der var samlet en stor menneskemængde for at byde dem velkommen hjem og der var rørende gensynsglæde blandt fa-

miliemedlemmer. Man sang og råbte hurra. Men en stor sorg ramte os, idet trafikassistent Henry Nielsen var død i Neuengamme kort tid før afslutningen. Der blev holdt mindegudstjeneste for ham i Bov kirke.

Også en af de svenske soldater havde sat livet til på den farefulde færd. En norsk feltpræst holdt en gribende mindegudstjeneste over ham i Bov kirke. Kisten var dækket med det svenske flag og smykket med forglemmigejer og engblommer, og kammeraterne stod æresvagt. De tog kisten med til Sverige.

Svenskerne havde nu slået lejr ved Frølev plantage. Da de allermest syge blev ført fra Padborg til Sverige, skete det i et lazarettog, som DSB hurtigt havde indrettet, og vi så de svage stakler ligge i sengene og sende os matte, taknemmelige smil.

Med jernbanen kom store nye hold flygtninge. I et tog 4000 polske kvinder i ynkeligste forfatning. De kom fra fangelejren Ravensbrück, var kørt rundt i Tyskland i lang tid og troede selv, de skulle aflives;

Modtagelsen af de første fanger fra Frøslevlejren den 5. maj 1945.

først i Lybæk hørte de, at de skulle føres til Sverige og der frigives. Nogle talte tysk, og vi fik af dem små ting, de havde lavet af tandbørsteskafter, ben, filt og læderstumeper – dem gemmer jeg endnu. De syge blev hentet i ambulancer, men vi så en gammel kone krampagtig klamre sig til toget, hun troede, hun skulle i gaskammer.

Der kom belgiske og franske kvinder så udsultede, så de som vilde styrtede sig over folk for at få mad. En CB'er, som kom med en bakke med brød, stormede de, så han smed det hele og flygtede. Folk hentede, hvad de havde af brød, gammelt fodtøj og meget andet. På statshospitalet i Sønderborg blev der kogt mad som DKB uddelte til de mange mennesker. Der kom jøder fra Teresienstadt og mange private flygtninge, danske, der havde boet i Tyskland, alle ville nu hjem til Danmark.

Faren for at vi selv kunne blive krigsskueplads voksede, som dagene gik. Vi havde mange luftalarmer, angreb på Flensborg og på flyvepladsen, skyderi, uro og spænding. Og midt i alt dette havde vi vore egne be-

sværligheder. Min mand var fra 1. april forflyttet til Aarhus Øst og kom efter tre uger tilbage for at hjælpe med vor flytning. Da vi ikke kunne få en vognmand til at påtage sig det, skete det med gode venners hjælp. Vi begyndte med at købe 60 norske fiskekasser, som vi trak hjem på cyklerne, skrubbete, og deri pakkede vi alt.

Da vi selv havde gravet tørv, havde vi en masse koks, så det blev nødvendigt med to jernbanevogne. Kl. 7 om morgenen d. 3. maj 1945 kom fem af vore venner samt Lorenz Petersen og Hans Knudsen med Schenkers køretøj og kørte vort flyttegods til stationen. De sagde straks, vi måtte skynde os, for englænderne var nu nået til Slesvig. Da de kom op med første læs, var det tyske stationspersonale ved at brænde bål af deres papirer i sporene. Vi sled hele dagen, og da huset var tømt, og de to jernbanevogne lukket, blev vi og vore fire piger indkvarteret forskellige steder. Om natten blev der skudt fra flyvere, så vi smed os ned under vinduerne. Da vi d. 4. maj om morgenen kom tilbage til »Paddehatten«, havde der sovet en

i vort køkken på en feltseng, men vi fik snart forklaringen, at en frihedskæmper ville være der ved vor telefon, som ikke var flyttet.

Den 4. maj

Mens jeg var ude og indkassere nogle forsikringspræmier for min mand, hørte vi stærk motorlarm. Flere mente, det var englændernes tanks, men så så vi, det var flyvere, som angreb flyvepladsen, dukkede ned og stak i brand flere gange, så var det bedst at komme ind. Da vi om aftenen var færdig med rengøring, var det med en underlig følelse, vi sagde farvel til »Paddehatten«, hvor vi havde oplevet så meget i de 22 år. Afskedsgilder havde vi haft i forvejen. En eftermiddag, da vi havde nogle venner til kaffe, spurgte Eva, om hun måtte invitere et par svenske soldater. Hun kom med otte, og vi fik et helt nationalt møde ud af det med taler og sang.

Da vi 4. maj sad ved hyggelig aftensmad hos Ida og K. P. Poulsen lukkede han op for den engelske radio, og vi hørte befrielsesbudskabet. Vi modtog det med jubel og råbte hurra. Poulsen kom med vin og cigarer, og Ida pyntede en lille sandkage med Dannebrog og sendte den til sin mor. Det var næsten ikke til at fatte, at det var sandt, vi måtte glæde os sammen med andre.

Vort arbejde i Padborg var endt, nu ville vi da blive og hilse på englænderne. Da vi næste morgen skulle til at spise råbtes der: »Englænderne er ved grænsen«. Vi løb fra kaffen og gik på oksevejen og ventede, men der kom ingen. Vi så frihedskæmperne, vore egne folk, holde vagt.

Mange tog til lejren, hvor flaget under højtidsstemning blev hejst ved det danske fængselsvæsens barak. I hjemmene samlede man for at binde guirlander. Der blev rejst æresporte, som skulle give lejrens folk en festlig modtagelse. Ved totiden kom de første ud, og så gik det dagen igennem. Alle, der selv kunne sørge for befordring blev fri. Der gik en jævn strøm ad vejen, og de kørte

i alle mulige køretøjer, selv en gammel tørve-maskine var fuld af folk. På rutebilerne var tagene fyldte, alle vinkede, sang og råbte hurra. Men en barak i lejren var stænget og skodderne sat for. 37 stikkere var bleven arresteret og bevogtedes nu af tidligere fanger. 600 havde frivilligt meldt sig til at blive og hjælpe frihedskæmperne med grænsebevogtningen. Folk kunne frit gå ind og ud af lejren og se de store forhold, som dog var trange, da der var 5000 derude. Det faldt naturligt for egnens folk at mødes ved gardmernes mindsten. Om eftermiddagen samlede der flere hundrede mennesker til møde med taler og sange i taknemlighed og glæde over den ufattelige lykke, at krigen med al sin gru var standset ved vor dørtærskel.

Det tog tid at køre med toget

Da vi havde set den første bil med englændere komme over grænsen ved Krusaa, og vi havde festet med vore venner, skulle vi jo se at komme nord på, men der gik næsten ingen tog. Den 8. maj kl. 6 morgen gik der et godstog nord på. Det kom vi med til Fredericia, så var der ingen forbindelse videre, og det var blevet V-dag, hvor alt var lukket, også jernbanerestauranten. Vi fandt bag ind hos en baker, hvor vi kunne købe brød og bad om husly hos trafikkontrollør Berg, som vi kendte fra Padborg. Han fik udvirket, at vi klokken 19 måtte komme med et tog til Aarhus, som kom med politibetjente fra Sverige.

Jeg havde heldigvis pakket en kasse med rugbrød, smør, pølse og ost, så vi kunne klare os. På alle stationer var DKB'er mødt op for at hylde betjentene og give dem is og pølser, og de delte med vore børn. Da vi kom til Aarhus, stod studentsangerne i banegårdshallen og sang for os. Vi fulgte med flokken, og i rutebiler blev vi kørt til Østbanegården, hvor min mand havde boet med en feltseng de par uger han var der alene;

Den 9. april blev tre grænsegendarmer skudt af civilklædte personer ved viadukten i Padborg. Da afsløringen af mindestenen for de tre, A.S. Albertsen, J.P. Birk og A.A. Hansen, fandt sted, var indskriften »Skudt af civilklædte personer« fjernet; det vil sige, de indhuggede bogstaver var udfyldt med voks, der let kunne borttages. Det skete efter besættelsens ophør.

Hansigne Lorenzen, Ballum skrev verset, der kan læses på stenens bagside: »Trofast I satte livet til/med Eders kald i pagt./Hav tak fra fædrelænd og folk/for trofast grænsevagt.

det var umuligt at få værelser så sent på natten. Frihedskæmperne havde belagt ventesalen, men da de så vor forlegenhed, blev vi inviteret til at bo hos dem. Vi fik alle seks udleveret en papirpose til at trække sammen ved halsen, dem kravlede vi i, de fire piger lå efter hinanden på plyssessofaerne, min mand og jeg kom op i etagesengene. Det var sjovt at se de forbløffede ansigter, da de forskellige opdagede os. Der blev skudt på banegårdspladsen om natten. Vi kravlede tidligt ud af poserne, fik vore cykler udleveret, og så kørte vi de fem kilometer til vort nye hjem i Kongsvang. Det var solskin, og der var nyudsprungne bøge ved skovbrynet, og overalt var der flag, både danske, engelske, franske og amerikanske. Det var stadig V-dag, der fejredes i tre dage. Vi fandt et

gammelt dårligt hus, som vi havde måttet købe på grund af vor dårlige hushandel med tab, men vi havde tag over hovedet og krigen var slut.

Så var mine kræfter opbrugt. Efter et rekreationsophold købte vi et bedre hus. Efter fire år i Aarhus og seks år i Thisted blev min mand stationsforstander i Åbenrå.

Vi kørte en dag med rutebil til Kruså, Bov, Padborg og Frøslev, og det var bevægende at besøge vore gamle venner, som vi har holdt guldbryllup med – vi følte, vi var hjemme igen.

Det blev lidt mere end om Bov sogn, men, som Martin N. Hansen siger: »Væ fowl maa syng mæ de nef, den hæ faat, de mest syng ring – enkelt kun godt!«

Dette var nu min sang.

En kommentar til en anmeldelse

I »Sønderjysk Månedsskrift« nr. 7 (juli 1976) har Bjørn Svensson på en gennemgående positiv måde anmeldt min nye bog »Vadehavet – marsk og mennesker«. Det skal han ikke høre onde ord for.

Men jeg vil alligevel gerne knytte en kommentar til et par bemærkninger i anmeldelsen.

I bogen defineres Vadehavet som den del af Vesterhavet, der ligger inden for de Frisiske Øer. Det anfører Svensson ganske korrekt, hvorefter han tilføjer: »Han (d.v.s. undertegnede) kunne gerne have orienteret om de egne, der længere syd på er i farezonen, når stormfloden rejser sig. Der er dog en følelse af skæbnefællesskab, når oversvømmelserne rammer. Danskerne har jo også fra gammel tid interesser den vej. F.eks. brugte kong Hans Haseldorfmarsken, der er blevet hårdt ramt under de to stormfloder i januar i år, som bytteobjekt, da han i 1494 erhvervede sig Tørning len hos brødrene Ahlefeldt.«

Man kan jo altid skrive side op og side ned om, hvad der ikke er med i denne eller hin bog, i stedet for at beskæftige sig med det, der står. Denne teknik er Bjørn Svensson som bekendt ekspert i (sml. hans »anmeldelse« for nogle år siden af Gerd Calleens afhandling om de danske og tyske socialdemokratiers stilling til slesvigspørgsmålet).

Men til den konkrete sag:

Jeg burde have omtalt områderne syd for min afgrænsning af Vadehavet fra Ho Bugt til Den Helder i Holland, skriver Svensson. Man kan heraf næppe slutte andet, end at Svensson gerne havde set noget om Zeelandområdet ved Maas' og Scheldes munding i

det sydlige Holland. Nu var det ikke bogens emne, men hvis Svensson havde bladet den igennem, ville han på side 51 og side 59 have bemærket en omtale af stormfloden i 1953, der lagde store dele af Zeeland-området under vand, mens den kun i ringe grad mærkedes i vore marskegne.

Hvorfor han nævner Haseldorfmarsken som hørende til egnene »længere syd på«, må guderne (og evt. Bjørn Svensson) vide! Haseldorfmarsken ligger i Holsten, i nærheden af Elbens munding, og er følgelig beliggende inden for det område, der i bogen defineres som hørende til Vadehavsregionen.

Ydermere står der på bagsiden af bogen, at der i den »fortælles om den ejendommelige natur ved Sønderjyllands og Sydslesvigs vestkyst«. Når Svensson altså savner en omtale af specielt Haseldorfmarsken, kunne der nævnes yderligere en lang række lokaliteter, der heller ikke er nævnt, fordi de ligger uden for det område, bogen primært beskæftiger sig med, nemlig den sønderjyske og sydslesvigske vestkyst. Holstenske og hollandske forhold omtales kun, når der kan drages paralleller til egnene nord for.

Og hvorfor man specielt skulle interessere sig for Haseldorfmarsken, fordi kong Hans for snart fem hundrede år siden lavede en byttehandel med netop dette område, forstår jeg simpelthen ikke. Så er der vist mange andre områder, hvor der kunne gives mindst lige så vægtige bevæggrunde for, at også de skulle med. Men det har bare ikke meget med emnet »Vadehavet – marsk og mennesker« at gøre. Og det er det, bogen drejer sig om.

Senere i anmeldelsen drager Svensson en sammenligning mellem min bog og Johan Hvidtfeldts »Mellem Tønder og Ribe«. For-

skellen mellem de to bøger kan illustreres med et eksempel,« skriver han. Eksemplet er, at jeg har skrevet: »Sagnet vil vide, at der ved stormfloden i 1362 druknede ikke mindre end 200.000 mennesker mellem Elben og Kongeåen«, og at jeg derefter tilføjer, at en stor del af dem havde levet ude på de nuværende vader. Hvidtfeldt bemærker til samme oplysning (om de 200.000 druknede): »Sådanne tal har dog intet med virkeligheden at gøre.«

Meningen synes at være, at mens Johan Hvidtfeldt straks gennemskuer det alt for store tal, skal jeg fremstilles som den godtroende person, der lader sig alt binde på ærmet, og som ikke øver kildekritik.

Men hvori består forskellen mellem Hvidtfeldts og min fremstilling? Jeg anfører sagnets oplysninger, og gør udtrykkelig opmærksom på, at der er tale om sagn, men anfører også, at egnene uden for den nuværende kystlinje efter al sandsynlighed har været ganske tæt befolket. Hvidtfeldt skriver kategorisk – og uden argumentation – at oplysningen er løgn.

Jeg skal gerne indrømme, at jeg tror, at tallet 200.000 nok er noget overdrevet, når

der er tale om tabslisterne for 1362-stormfloden, men netop derfor skriver jeg også i bogen (s. 49): »Nogle forskere mener, at 1362-stormfloden ikke forårsagede alle disse ulykker, men at der i løbet af 1300-tallet fandt flere store stormfloder sted, som nedbrød landet og overskyllede byer og sogne. Måske fandt den største sted i 1362, og man har erindret dem alle i den som »De grote Mandrenke«.«

Det står få linjer under det af Svensson citerede.

Det skal for fuldstændighedens skyld tilføjes, at professor N. Kingo Jacobsen i sin bog »Dige og kog« skriver: »16. 1. 1362. De gamle kronister beretter, at ikke mindre end 200.000 mennesker druknede mellem Elben og Kongeåen.«

Og inden for de seneste måneder har der været fremsat teorier – også fra bl.a. Kingo Jacobsens side – om, at Vadehavsområdet tidligere har været langt tættere befolket end hidtil antaget.

Det forekommer mig, at Bjørn Svenssons to hovedindvendinger mod min bog mere ligner løst bulder end saglig korrektion.

H. E. Sørensen

SVAR PÅ EN KOMMENTAR

H. E. Sørensen har ret i, at han med formuleringen side 49 har et delvis forbehold overfor De grote Mandrenke i 1362, men han har ikke ret i, at dette forbehold står få linier under det, jeg havde citeret. Mit citat stammede nemlig fra side 10, hvor han efter at have refereret, at sagnet vil vide, at der ved den lejlighed druknede ikke mindre end 200.000 mennesker, tilføjer: »En meget stor del af dem har levet i dette område.« Og det var efter min mening at give nyt liv til de gamles fantasifulde tal.

H. E. Sørensen drejer min begrundelse for at medtage Haseldorfmarsken, når han skriver, at det er »fordi« Kong Hans for snart 500 år siden benyttede dem i en byttehandel med Tørning len. Jeg skrev, at forfatteren gerne kunne have orienteret om de egne, der længere sydpå er i farezonen, når stormfloden rejser sig; der er dog en følelse af skæbnefællesskab, når oversvømmelserne rammer. Derefter tilføjer jeg som et yderligere argument: »Danskerne har jo også fra gammel tid interesser den vej.« Hvorefter

jeg kombinerede det i Haseldorfmarsken som et illustrerende eksempel, idet den blev hårdt ramt under de to stormfloder i januar, og samtidig havde den sin egen plads i vor snævrere landsdelshistorie.

Jeg kunne også have sagt mere direkte, at jeg mente, at H. E. Sørensen havde sat sig mellem to stole. Enten kunne han have skrevet en bog, der kunne virke som en slags stormflodshåndbog, og så burde han have givet så meget orientering, at man kunne finde frem til de særlig truede områder, når det igen bliver aktuelt, og få en forklaring

på, hvorfor de er særlig truede, og hvorledes man søger at afbøde faren netop der. Og ellers måtte han nøjes med at skrive om de syd- og sønderjyske vadehavsproblemer.

I stedet har han samlet en bog, der hverken er blevet det ene eller det andet, hastigt sammenstykket tildels af citater. Måske har jeg anmeldt den for positivt. Men jeg synes dog stadig, at bogen bør have støtte som et udslag af, hvad en foretagsom og initiativrig forfatter og forlægger ovre i Skærbæk kan få ud af tingene.

Bjørn Svendsen.

Boganmeldelser

Jørgen Grundt Larsen: Modstandsbevægelsens Kontaktudvalg i Stockholm 1944-45. Odense Universitetsforlag.

I slutningen af februar eller i begyndelsen af marts 1944 mødtes redaktør Ebbe Munck i Stockholm med to danske flygtninge, stud. mag. Arne Sejr og redaktør Svenn Seehusen for at drøfte oprettelsen af et samarbejdende organ for de danske modstandsorganisationer, som var repræsenteret ved flygtninge i Sverige.

Omtrent samtidig kom Erling Foss til Stockholm. Efter at have været arresteret af Gestapo rejste han i februar 1944 til Sverige som Frihedsrådets repræsentant. Disse fire personer fik afgørende indflydelse på Kontaktudvalgets oprettelse og virksomhed.

Fra og med efteråret 1943 skete der en kraftig stigning i flygtningestrømmen til Sverige, – begivenhederne 29. august med de efterfølgende retsløse tilstande og ikke mindst jøde-aktionen 1. og 2. oktober medførte, at mange danskere søgte ly i Sverige. Før september 1943 var der 160 danske

flygtninge, men det samlede tal for hele året nåede op på 10.280, og heraf var de ca. 700 jøder.

Det er selve baggrunden for, at der opstod behov for et koordinerende organ, og Jørgen Grundt Larsen, der er uddannet på Odense Universitet, har i Jørgen Hæstrup, Aage Trommer og Tage Kaarsted haft gode rådgivere i sin forskning vedrørende Kontaktudvalget. En lang række af de personer, der efterhånden kom til at deltage i Kontaktudvalgets arbejde, har bistået med oplysninger, men herudover er der foretaget studier i udvalgets to forhandlingsprotokoller og en brevmappe samt i arkiver tilhørende Erling Foss, Ebbe Munck, Sven Arnvig og flere andre fremtrædende modstandsfolk.

Der er fyldige noter til de enkelte kapitler, men desværre er der ikke udarbejdet et egentlig stikordsregister, og denne mangel mindsker afhandlingens værdi som håndbog.

I løbet af få måneder blev kontaktudvalgets arbejde bragt ind i ret faste rammer gennem oprettelsen af et sekretariat – det såkaldte »Klippekantor«. Det skulle være en slags oplysnings-central, og det fik også tildelt specielle opgaver som antistikkerarbejde og kurertjeneste. I samarbejde med Den militære rådgiver og Politiets efterretningstjeneste udarbejdede man et kartotek, som skulle danne grundlag for et eventuelt retsopgør hjemme, dels med navne på folk, som straks skulle anholdes, og dels med navne på folk, hvis forhold skulle undersøges nærmere. Den sidstnævnte liste kom op på over 8000 navne, men da det ved befrielsen viste sig, at den indeholdt nogle fejl, blev den destrueret.

Kontaktudvalget behandlede ialt 187 ansøgninger om hjemrejse, hvoraf 49 fik afslag. Det var især den sidste måned af besættelsen, der gav den store hjemrejse-intensitet, blandt andet med militære efterretningsfolk.

*

I nær tilknytning til Kontaktudvalget oprettedes et »Anerkendelsesudvalg«. Alle sager vedrørende politisk mistænkelige flygtninge skulle indbringes for udvalget, som enten kunne anerkende den pågældende som dansk flygtning eller nægte ham en sådan anerkendelse med den virkning, at der ikke blev givet dansk flygtningehjælp eller udstedt dansk flygtningepas. Der kunne videre dekretes opholds-begrænsning, hvilket medførte, at den pågældende skulle opholde sig indenfor grænserne af et svensk len. Blandt andet medlemmer af DNSAP blev henvist til et bestemt afgrænset område. Alle stikkere og tidligere medlemmer af for eksempel Frikorps Danmark eller Sommerkorpset blev indstillet til internering, – men den endelige afgørelse herom lå hos de svenske myndigheder. Der var nogen uenighed om, hvordan man skulle behandle Tysklandsarbejdere og Norges-arbejdere. Det norske

flygtningekontor oplyste, at det ikke ville blive betragtet som en illoyal handling, hvis danske Norges-arbejdere blev anerkendt som danske flygtninge. Andre pegede på, at Tysklands-arbejderne kunne være tvangsudskrevne på den måde, at de var henvist af en fagforening eller en arbejdsløshedskasse. Resultatet blev i følge Grundt Larsen, at Norges-sagerne blev behandlet individuelt, men det fremgår ikke af afhandlingen, om Tysklands-arbejderne generelt blev nægtet anerkendelse.

*

En hel del problemer opstod omkring fhv. minister Thune Jacobsen, der i oktober 1944 kom til Sverige med sin hustru og 21-årige søn. Han oplyste, at han var flygtet til Sverige, fordi han blev skygget af Sommerkorpset. Thune Jacobsen lod sig interviewe og søgte her at retfærdiggøre sine handlinger hjemme. Det gav anledning til en række protester, og efter tilkendegivelser fra hjemmenværende politikere, blandt andet Vilh. Buhl, indvilligede Thune Jacobsen i at »rejse på landet« for at leve så ubemærket som muligt.

Også en anden politiker gav anledning til røre – det var fhv. minister Gunnar Larsen, der hørte ind under kategorien »legale rejsende«. I Kontaktudvalget fandt man, at han ved sin blotte tilstedeværelse »kunne bringe retssikkerheden i fare«. Gunnar Larsen havde firma-kontor i Stockholm, og det blev sagt, at han levede en luksustilværelse. I anerkendelsesudvalget foreslog blandt andet Erling Foss – og det blev gennemført – at de svenske myndigheder ved forlænget opholdstilladelse skulle forelægge »vigtigere spørgsmål« for gesandtskabet, og at gesandtskabet skulle høre anerkendelsesudvalget, når det drejede sig om politiske sager.

Ganske kort oplyses, at anerkendelsesudvalget også behandlede en række statsretlige

sager, også angående det danske mindretal i Sydslesvig.

Anerkendelsesudvalget behandlede ialt ca. 310 sager angående tvivlsomme politiske flygtninge. Heraf blev omkring 180 afvist som danske flygtninge, og størstedelen af disse blev samtidig interneret eller fik deres opholdstilladelse begrænset.

*

Som den øverste instans vedrørende udrejsetilladelser fra Sverige til Danmark med de illegale ruter modtog Kontaktudvalget i sommeren 1944 meddelelse om, at seks unge mænd fra politiforlægningen Håtunaholm ønskede hjælp til at rejse tilbage til Danmark. I et forsøg på at finde årsagen til de unges ønske om at rejse hjem, besluttedes det at besøge politiforlægningerne, og det afsløredes, at der var en del disciplinære vanskeligheder, fordi mange i brigaden havde mistet troen på brigadens betydning. Læge Jørgen Røjel (senere overlæge i Fredericia), der var på Sofielund, karakteriserede brigaden som et kæmpemæssigt bluff-nummer over for de menige. Røjel og kaptajn O. C. Brøndum ønskede at komme hjem, men blev nægtet udrejse. De slap alligevel igennem og nåede hjem, hvor de klagede til Frode Jacobsen over forholdene i brigaden.

Der blev herefter oprettet et udvalg, der officielt skulle tage sig af fritids-arrangementer, men det fik efterhånden en langt mere vidtrækkende betydning og blev kaldt »Militærkomiteen«. Et af problemerne var, at chefen, generalmajor K. Knutzon nærrede stærk uvilje mod kommunisterne og de tidligere Spaniens-frivilliges optagelse i brigaden. Generalen frygtede en undergravende virksomhed mod brigaden. Kommunisterne frygtede på deres side, at brigaden ved sin hjemkomst skulle bruges til at nedkæmpe

kommunistiske modstandsgrupper. Ved forhandlinger lykkedes det at få kommunister optaget i forlæggningerne, men kommandoen sørgede for, at de blev tyndt fordelt.

*

I Kontaktudvalget registrerede man alle efterretninger fra hjemmefronten over fanger, som blev ført til lejrene i Horserød og Frøslev eller til KZ-lejre i Tyskland, og det blev hurtigt til et kartotek med flere tusinde navne. Da Folke Bernadotte rettede henvendelse til Himmler, skete det bl.a. på grundlag af hjælpekomiteens kartotek, og det var så grundigt, at man fra Stockholm var i stand til at følge den enkelte deporterede fra den ene KZ-lejr til den anden. I følge Grundt Larsens materiale gjorde dette indgående kendskab til fangernes antal og opholdssted stort indtryk på Himmler, og det var medvirkende til, at de danske fanger kunne hjemføres så tidligt.

I sommeren 1944 henvendte bygherren for Frøslev-lejren, entreprenør C. Nielsen, sig til kontaktudvalget med forslag om at bygge en hemmelig tunnel ud af Frøslev-lejren. Entreprenør C. Nielsen var rejst illegalt til Sverige netop i dette ærinde, men af frygt for tyske repressalier i Danmark, sagde Kontaktudvalget i første omgang nej til tilbuddet, og da man senere ønskede nærmere oplysninger om entreprenørens planer, var C. Nielsen rejst tilbage til Danmark.

I de sidste måneder før befrielsen drøftede man også emner vedrørende efterkrigstidens Danmark, men udvalget afviste at tage stilling til en eventuel grænse-flytning. På den baggrund afviste man en anmodning fra en dansk sydslesviger, der ønskede at rejse illegalt til Danmark for at begrunde kravet om Sydslesvigs udskillelse af tysk suverænitæt.

Erik Svensson.

Sagt og skrevet

Om sprogskiftet i Sydslesvig

Den 19. 7. 1976 imødegik viceskoleinspektør Chr. Stenz i kronikken i Flensborg Avis formanden for Sydslesvigsk forening Ernst Meyer. Denne havde på foreningens generalforsamling 9. 6. 1976 sagt:

»Dansk (sønderjysk) som hjemme- og omgangssprog er i konstant tilbagegang«. Og senere i beretningen: »Om denne tendens får lov at fortsætte vil vi kunne opleve, at stats- og sprogrænsen inden for en overskuelig fremtid bliver identiske.«

Chr. Stenz skriver:

Dette stadium er for længst indtrådt. Allerede i 1962 kunne jeg gennem indhøstet statistisk materiale fremsætte den formodning, at stats- og sprogrænsen var sammenfaldende. Ud fra undersøgelser i 1967, underbygget af Ryge Petersens statistik fra 1973 og på grundlag af en række samtaler og forespørgsler i sognene syd for grænsen er der for mig ingen tvivl om, at det, Ernst Meyer opstiller som en fremtidsprognose, allerede er en kendsgerning, nemlig at stats- og sprogrænsen i dag er sammenfaldende.

Men:

der har i hele det foregående afsnit udelukkende været tale om folkesproget, om den sønderjyske dialekt, som uanset national indstilling var det bærende omgangssprog for få årtier siden. Det var også det, Meyer talte om.

Man skal bare gøre sig klart, at det sprogskifte, som er foregået, og som stadig foregår, ikke er noget nationalt spørgsmål i de egne, hvor det sønderjyske folkemål endnu

benyttes i hverdagen. For det store flertal af dem, der taler dansk, består af tysksindede, som selvfølgelig ikke har nogen nationalt betonet tilskyndelse til at bevare modersmålet.

Når der kunne være forventninger om, at oprettelsen af danske skoler skulle kunne vende udviklingen, må det betænkes, at i de 16 kommuner, der i 1946 var overvejende dansktalende, går i dag kun 119 børn i danske skoler. Det vil antagelig svare til 6–7 procent af samtlige skolebørn, en alt for lille størrelse til at det kan få indflydelse på helhedsbilledet. Man kan nok regne med, at de danske skoler har bidraget til at hæmme sprogskiftet fra dansk til tysk, men de har ikke formået at standse det.

Den første fase af sprogskiftet indledes altid med, at forældre af praktiske grunde begynder at tale tysk med deres børn, mens de selv bibeholder dansk som dagligsprog. Disse børn lærer naturligvis dansk ved at høre forældrenes tale, men fortsætter normalt selv med tysk og taler tysk til de børn, de selv får med tiden. Tredje generation vil dog sta-

dig lære dansk hos bedsteforældrene, og først i fjerde generation forsvinder de sidste rester af dansk tale – med mindre det læres ved omgang med naboers børn, et ikke ualmindeligt fænomen. Det vil sige, at det tager omkring 100 år at gennemføre et totalt sprogskifte, en tilbagegang på 1 procent om året, og det svarer ret godt til tallene.

Der spores også i Danmark en tendens til, at dialekterne under påvirkning af massemedierne langsomt svinder hen. Her må det betænkes, at dialekterne – eller folkemålene – hvor rige de end er på gloser fra dagliglivet, ikke slår til, når der skal gives udtryk for begreber fra åndslivet. Her må kultursproget, som det kendes fra især kirke og skole træde til. Og kultursproget var i Sydslesvig altid tysk. Når sindelaget også var tysk, var der jo ingen motivering til at holde på den danske dialekt, så man må nærmest undre sig over, at sprogskiftet har trukket så længe ud i Mellemslesvig. De danske skolers fornemste opgave i disse egne var at bringe overensstemmelse mellem folkesprog og kultursprog, men som vist er tilbuddet kun blevet modtaget af et lille fåtal i de dansktalende egne.

Inden for det danske kulturarbejde syd for grænsen er det ikke dialekterne, der udgør det sproglige forbindelsesled, det er det danske rigssprog. En vurdering af dettes omfang giver et ganske andet billede af stillingen end det, der har været forsøgt indtil nu, hvor talen var om folkemålet. Tidligere regnede tyskerne kun dansk for et »pariamål« som et »dannet menneske ikke kunne besmitte sin fløjlstunge med« (H. F. Feilberg). På dette punkt er der gennem en årrække sket en afgørende ændring i holdningen. Ikke kun har de danske skoler og den indsats, der øves gennem kirke, bibliotek, foreningsarbejde og meget andet, øget kendskabet til dansk i et hidtil uhørt omfang, men også fra både officielt og privat tysk hold er der udfoldet bestræbelser for at lære nabolan-

dets sprog. Dansk er frivilligt fag i mange skoler, der er en dansk lektor ved den pædagogiske højskole i Mørvig, aftenkurser i dansk etableres ikke kun fra dansk side, men også fra tysk. Den tidligere bypræsident i Flensborg og landråden i Nordfrislands amt har begge lært sig dansk. Det må formodes, at 50.000–60.000 sydslesvigere i dag er i stand til at tale og forstå dansk, et forhold, der for en menneskealder siden ville være blevet opfattet som fantasier. Over 6.000 børn besøger de danske skoler, hvis højeste elevtal før krigen ikke var over 1.000. Børnehavernes værdifulde indsats for sproget må heller ikke forbigås.

Det er denne side af sprogforholdene, der er afgørende ved vurderingen af stillingen og ikke tilbagegangen for den danske dialekt – hvor stærkt man end må beklage denne tilbagegang.

Om TVs indflydelse:

Selv om nordslesvigske børn gennem tysk TV lærer at forstå tysk, og de således i skolen har bedre forudsætninger end børn i Århus og Viborg, er deres forhold til den tyske grammatik ikke præget af fastere venskabsbånd end for børnene i Nordjylland. For det må betones: kendskabet til et sprog – selv nok så indgående – er ikke ensbetydende med, at sproget har nogen som helst mulighed for at vinde indpas som talesprog.

Alt i alt, som udsigterne tegner sig i vor tid, er der ingen grund til at frygte en flytning af vor sproggrænse. Dansk har en langt gunstigere stilling end for en menneskealder siden, og det tyske sprog kan kun som fremmedsprog notere en vis vækst. Men på den anden side kan overdreven optimisme give anledning til dansk passivitet. Kulturarbejdet må ikke svækkes i Syd- eller Nordslesvig og må sydpå støttes både moralsk og økonomisk.

LÆSERBREV

Sønderjysk Månedsskrift for august 76 noterer under afsnittet Grænselandsdagbog følgende:

»I en samtale med Jyllands-Posten peger formanden for Sydslesvigsk Forening Ernst Meyer på, at han er skuffet over den måde, hvorpå Danmark har formet sin egen tilværelse inden for EF, og siger, at Danmark ikke er kommet over overgangsstadiet, men mere eller mindre er endt i kun det økonomiske i EF.«

Grænselandsdagbogens redaktør er Fr. Rudbeck, men vi går ud fra, at han loyalt har gengivet meningen med Ernst Meyers tanker. Da han dog, også korrekt, karakteri-

serer Ernst Meyer som »Formanden for Sydslesvigsk Forening« kan den opfattelse let opstå, at Ernst Meyer taler på foreningens vegne også i den nævnte samtale.

Vi er dog herved lige så splittet i EF-debatten som derhjemme. Vi er mange, der hele tiden har frygtet, at EF skulle udvikle sig til et magtpolitisk, økonomisk dominerende højt oprustet Europa, der så let igen kunne falde for de fristelser, der har bragt os selv og andre den ene ulykke efter den anden i århundreders forløb. At Ernst Meyer er en svoren tilhænger af EF, skal han have lov og ret til. Men for at undgå en misforståelse dette brev.

Niels Bøgh-Andersen

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. juli: Af Flensborgs samlede indbyggertal på 94.529 er 3900 eller 4,12 pct. udlændinge. Heraf noterer tyrkerne sig for 29,5 pct., danske med 26,2 pct. og grækerne med 18,5 pct. eller 1150 tyrkere, 1020 danske og 721 grækere, mens andre statsborgere tæller 718 personer.

4. juli: I en samtale med Jydske Tidende siger formanden for Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, skoleleder Heinrich Schultz, Garding, at han i det danske ungdomsarbejde foretrækker fronten fremfor broen. Selv om brofunktionen kan lyde meget besnærende, er det afgørende, hvem der står på begge sider af broen. Det gør de pæne danskere og de dygtige tyskere. Resultatet bliver, at danskerne går tilbage, mens tyskerne går frem, fordi det er så vigtigt, at vi bare kommer godt ud af det med hinanden.

5. juli: Mens der til de tyske børnehaver i Nibøl i 1976 ydes et offentligt tilskud på 82.000 DM, må den danske børnehave nøjes med et driftstilskud på 400 DM eller 960 kr.

10. juli: Undersøgelser foretaget af specialister i målinger af årringe fra Hamborgs universitet bekræfter, at Hedeby's grundlæggelse kan sættes til tiden 800–810, og at byen har eksisteret i ca. 250 år.

13. juli: Et delstykke af motorvejen syd for grænsen fra Harreslev til Tarp åbnes. Resten af strækningen til Jagel ventes at være færdig i 1978.

17. juli: I modsætning til forbundsrepublikken i almindelighed er toldindtægten i Flensborgs toldområde faldet i 1975, nemlig fra 338,0 mill. DM til 336,5 mill. DM.

20. juli: I den gammelkatolske St. Theresiakirke på Nordstrand er åbnet en udstilling over den katolske menigheds historie og udvikling på øen.

23. juli: 76 pct. af landbrugsjorden i Slesvig-Holsten er nu fordelt på gårde over 30 ha. I 1960 var gennemsnitsstørrelsen pr. ejendom kun 22,9 ha mod nu 35,5 ha.

27. juli: Undervisningsministeriet i Kiel udsender en ny læseplan i samfundskundskab til gymnasierne, der opfordrer til en grundigere behandling af naziregimet. Derimod henvises der ikke til det danske mindretals behandling i prøjsertiden og under naziregimet.

Under en tysk mindesammenkomst i mindehallen i Isted anker forretningsfører for Istedudvalget, rektor Chr. Henningsen, over, at tyske skoleelever i modsætning til danske ved yderst lidt om landsdelens historie og beklager, at hjemstavnsundervisningen i de tyske skoler forsømmes.

28. juli: Landbrugsminister Günter Flessner anslår tørkeskaderne i Slesvig-Holsten til at ligge omkring 350 mill. DM. Af de 325.000 ha landbrugsjord i Slesvig-Holsten er mellem 250–280.000 ha skadet af tørken.

29. juli: Knap 40.000 elever vil den 2. august begynde i de slesvig-holstenske skolars 1. klasser. Det er 2000 færre end i 1974. Også antallet af begyndere i gymnasierne er færre, kun 11.300 eller 100 færre end sidste år. Samtidig peges på, at der stadig må regnes med høje klassekvotienter – op til 35 elever, mens 500 lærere er uden stilling, og 25 pct. af den pligtige undervisning må aflyses på grund af lærermangel.

30. juli: Landdagsmand Karl Otto Meyer beklager, at landsregeringen har forbudt skolerne at anvende en af forbundsministeriet for fællestyske anliggender udgivet kalender

»Blick in die DDR« og minder om, at det svarer til den måde, man tidligere ignorerede det danske mindretal i Sydslesvig på.

31. juli: Forbundsdayskandidaten for SPD i Rendsborg-Egernførde valgkreds, fru Heide Simonis, siger i en samtale med Flensborg Avis, at hun ikke vil gå ind for en særlig børnehavelov, idet SPD ønsker at afskaffe private børnehaver, ligesom hun også frygter, at der kan opstå ghetto-situationer efter nationale kriterier, fordi kontakten mellem danske og tyske børn bliver sværere.

NORD FOR GRÆNSEN

3. juli: Som følge af utilstrækkeligt børnetal må den tyske børnehave i Sønder Vilstrup lukke. Børnehaven, der var nomineret til 20 børn, havde ved lukningen kun 9 børn, hvoraf 6 overgår til skolen.

6. juli: Med nedrivningen af det i 1908 byggede Kastvrå forsamlingshus, er endnu et af de værn, der dannede midtpunkt for en egns danske befolkning, faldet.

Ingen kan have interesse i en fuldstændig assimilering, så man en dag står med »frugterne« af en målsætning, der gjaldt det tyske mindretals totale forsvinden, siger viceskoleinspektør Dieter Wernich i en samtale med Vestkysten og tilføjer, at det er en kendsgerning, at vi ved vor blotte tilstedeværelse faktisk har været en »motor« for dansk arbejde i grænselandet gennem en årrække.

9. juli: Nordtyske og svenske firmaer søger for tiden dansk arbejdskraft, men vi kan ikke hjælpe dem, oplyser arbejdsformidlingen i Haderslev.

Der er stor interesse for køb af industrigrunde i Tinglev kommune. Indenfor tre måneder er der solgt 18.015 kvm. industrijord. Sønderjyllands amts trafikudvalg søger

sammen med vejdirektoratet at finde udveje for en udfletning fra motorvejen ved Ris-hjarup, således at der ikke opstår et nyt Jagel ved Bodum.

Tre ministerier arbejder med at tilrette-lægge en ordning for hele landet lig den i Sønderjylland gældende for folkeregisterfø-ringen.

10. juli: Et af Haderslevs kendte motiver i bybilledet, træbroen over Møllestrømmen, som ikke længere tjener noget formål, skal nu fjernes.

12. juli: En stormflodssøjle, der angiver da-toerne for de store stormfloder og vand-standshøjderne, er rejst i Højer.

13. juli: Tinglevs borgmester, Svend Chri-stensen, erklærer på baggrund af en strid i byrådet, at den tyske gruppe står for den mest ekstreme højrepolitik, og undrer sig over, at også danske partiers repræsentanter går ind for en så usaglig og uliberal politik.

I det sønderjyske område er der fortsat stort behov for omfattende jordfordelinger, og der burde komme mere skub i sagerne, erklærer formanden Ejnar Hansen, Birkelev, på de sønderjyske husmænds sendemands-møde i Stubbæk, der desuden peger på, at ville man ofre digespørgsmålet lige så megen opmærksomhed som opførelsen af atom-kraftværker, kunne man ikke alene allerede nu have takket de ansvarlige myndigheder for et nyt fremskudt dige med sikkerhed for mange tusinde borgere, men også for ind-vinding af 200 ha ny landbrugsjord.

14. juli: Den tyske børnehaven ved Kærvej i Sønderborg må lukke som følge af anlæg af en aflastningsgade. Der søges dog efter nye lokaler til børnehaven.

16. juli: Som informationsmedarbejder ved det tyske generalsekretariat i Åbenrå er an-taget forretningsfører Ferdinand Selberg, Padborg.

Det tyske mindretals byrådsgruppe i Ting-lev afviser i en erklæring skarpt borgmester Svend Christensens påstand om, at der føres ekstrem højrepolitik og henviser til det gode samarbejde med byrådets borgerlige grupper.

20. juli: Formanden for planteavl-sudvalget under Vestslesvigsk Landbrugscenter, gård-ejer Tage Hansen, Døstrup, opfordrer til, at Sønderjylland i lighed med Holland og Frankrig inddrages i EF's katastrofeste-tteordning. I gestområderne ventes tab fra 50-75 pct. i høstafgrøderne, og landmændenes taå anslås til at ligge fra 2-3000 kr. pr. ha.

Tilsynsrådet i Sønderjyllands amt godken-der, at Sønderborg by sælger et areal i Kur-husskoven til et kongreshotel.

23. juli: 42.330 indbygere i Sønderjyllands amtskommune skiftede bopæl i tiden fra 1971-75 indenfor amtskommunen, medens 151.000 flyttede til og fra amtskommunen i samme tidsrum.

27. juli: Spørgsmålet om ophævelse af valg-lovens spærreregul vil fortsat være aktuel og vil igen blive rejst af den tyske folketings-mand, erklæres der i en leder i Der Nord-schleswiger.

29. juli: Ca. 40 pct. af alle skilsmisser i Søn-derjylland noteres i det tidligere Sønderborg amt, og hver anden skilsmisse har på en eller anden måde forbindelse med Danfoss.

30. juli: Professor i arbejdspsykologi Eggert Petersen finder skilsmisserapporten fra Søn-derjylland chokerende og foreslår specielt i relation til Danfoss-problemet en universi-tetsundersøgelse.

Under et besøg på Statens Forsøgsstation i St. Jynde vad startes et nyt samarbejde til tyske landboorganisationer, som på bag-grund af de tørre år er interesseret i at frem-me kunstig vanding med støtte fra lands-regeringen i Slesvig-Holsten.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grønsejlandets liv Grønsejlandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NYJYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

CHECK KONTO

De har hørt om det penge-
løse samfund... det er noget
med checks... det er noget
nemt... noget der holder
orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK

- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Ildrætskøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i
gymnastik, boldspil, fri idræt og
svømning.

6 mdrs. vinterkursus for mænd og
kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdrs. sommerkursus for mænd
og kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (04) 42 18 48 Bent Brier

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

5 måneder fra januar. Korte kursus
juni-december.

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

Haderslev museum
Tlf. 52 23 62

Museet på Sønderborg slot
Tlf. 42 25 39

Tønder museum
Tlf. 72 26 57

Aabenraa museum
Tlf. 62 26 45

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

KREDIT FORENINGEN DANMARK

*Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn*

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

MORSØ STØBEGODS
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

HØJST ANTIK

Bredgade 4, Øster-Højst (14 km nord-
øst for Tønder).

Sønderjyske antikviteter sælges.
E. Lund Christensen, Bredgade 4,
6254 Øster-Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingaen

TRY HØJSKOLE

8830
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevøj 30 – Tlf. (04) 42 55 25

TØNDER STATSSEMINARIUM

Grænselandsseminariet
Tilmelding for 1975/76 helst

1. maj, senest 30. juni.

Tlf. (04) 72 35 11

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale. Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål. De er altid velkomne!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS